

A MAGYARSÁG KÜLFÖLDI ARCKÉPE

ÍRTA

ECKHARDT SÁNDOR

A MAGYARSÁG nyugati rossz hírnevét a honfoglalás utáni hadjáratok alapozták meg. De az az arckép, amely a magyarokról ekkor kialakul, sajátos módon nem a tapasztalaton, hanem tudálékos írói véleményeken nyúg szik.

Már az ókorban szokásos volt a nem-görög, tehát barbárnak nevezett népeket egy kalap alá venni és úgy külsejüket, mint erkölceiket bizonyos hagyományos elvek szerint elképzelni. Így az antik írók kézről kézre adták egymásnak a barbár népek jellemzését; ezt követelte a tekintélyi elv és az irodalmi műfaji szabály.

Ma már Tacitus sztoikus germánjait sem veszi a tudomány teljesen hitelesnek: tudja, hogy Tacitus is sablonra dolgozott és amellet saját politikai tendenciáit vitte bele néprajzába.

Kétféle jellemkép alakult ki így a barbárokról, egy kedvező, tanító célzatú, mellyel az otthonvalókat buzdították az írók jobb erkölcsökre és egy kedvezőtlen, melynek az önexaltáció volt az alapja és célja.

Minket ez az utóbbi műfaj érdekel, mert a magyarok középkori és bizánci jellemzése a legtöbb esetben ennek a kedvezőtlen antik sablon-gyűjteménynek a fegyvertárából került ki. Nevezetesen egy ókori természettudományi elmélet szerint a népek jelleme az égőtől függ; a mérsékelt ég alatt élő népek a

legműveltebbek. Ezzel szemben minél északabbra megyünk, az Oceanus felé, annál hidegebb az éghajlat, annál vadabbak és harciasabbak az emberek. Arcuk mindig állatiasabb, beszélni sem igen tudnak, táplálkozásuk is olyan, mint a vadállatoké. Bizonyos zsidó biblikus, apokaliptikus mondák alapján aztán későbbi írónál e népek a kaukázusi Káspikapu mögé kerülnek, hová Nagy Sándor zárta volna Góg és Mágóg emez ivadékait, abban a biztos tudatban, hogy a végítélet előtt kitérnek onnan és előzönik a földet az utolsó nap előjeleképpen.

Ezért kérdik 840-ben, a magyarok felbukkanása idején egy verduni paptól, vajjon ezek az újonnan előtörő barbárok az Apokalipszis-béli Góg és Mágóg népe-e és hogy megjelenésük csakugyan a világ végét jelzi-e? Mire a bölcs pap szentírásidezetekkel bizonyítja, hogy ez a hiedelem téves. De a cáfolt vélemény mindenestre a legelső adat arra, hogyan látta a keresztény Nyugat a pogány magyarságot.

Azt az „északi” országot, ahonnan a barbár népek előtörnek, Scythiának nevezte el az ókor, melynek tényleg volt dolga a szkitákkal. Később minden északról, vagyis helyesebben keletről jött népet szkitának neveztek és Scythiából vezetik ki őket.

Így lettek a magyarok is szittyák és kapták hozományul az ókor összes balhiedelmeit a scythiai származással együtt. A nagytekintélyű Szevillai Izidor például 600 táján így foglalja össze a Scythia lakóira vonatkozó hiedelmeket: „Ezek közül néhányan a földeket művelik, mások olyan szörnyűek és iszonyatosak, hogy emberhúst esznek és embervért isznak.” Mikor aztán a magyarok betörnek Németországba, egy német krónikás, Regino elég terjedelmesen ismerteti művében ezt az új népet, de nem a szemtanuk híradása alapján, hanem Justinus és Izidor szittyajellemzését kivonatolva, s így jut arra az állításra, hogy „hír szerint” a magyarok nyers húst esznek, vért isznak és az ellenség szívét kitépik, hogy bátorságukat ezzel erősítsék. Ez a mese

tehát egy antik sablon ragadványa. Ez a tudákos ráfogás sorozatos rémségeknek lett a kiindulópontja, miket mind a honfoglaló magyarok nyakába varrtak. A középkori krónikások módjára a források, krónikák, évkönyvek egymást írják ki, pedig a magyarokat illető vérvádra egyetlen tekintély Regino „fámája”. Hol szó szerint, hol bővítő színezéssel halljuk ugyanazt: „nem emberek, de vadállatok módjára élnek, mert mint híre jár, nyers húst esznek, vért isznak. . . Semmiféle irgalom nem hajlítja meg őket, semmi kegyesség nem indítja meg bensőjüket” (Metzi Évkönyvek és Dandolo). Azon persze nem akad fenn egyetlen krónikás sem, hogy nincs olyan ember, aki a nyers húst meg tudná emészteni és aki meleg vért tudna inni víz helyett. Ugyanott észrevehetjük a kedvező szkíta-néprajz elemeit is: korán tanítják lovagolni, ijazni gyermekeiket; lázadó, fondorlatos lelkűek, hallgatagok, inkább cselekszenek, mint beszélnek; lovon is tudnak harcolni, hátrafelé ijaznak. Egy II. Frigyes korabeli krónika más népjellemzésekből a nyers húsevés és vérivás vádja mellett még azt is tudja, hogy ló, farkas, róka és macska nyers húzával táplálkoznak a magyarok, kik úgy lepik el a Nyugatot, mint a sáskák. Aventinus még jobban kiszínezi a mesét: a megölt ellenség hasát felvágják, szívét megeszik, vérének megisszák, holttestek fölött lakmároznak és ugyanilyen vadak nőik is. Saxo évkönyvíró, az Auctuarium Garstense, a Szent-Trudperti évkönyvek, az Actus Brunwilerensis, Brémai Ádám, a Nagy Belga Krónika, mint a szajkók ismétlik ezeket a képtelen ráfcy gásokat, melyekért az ijedelmen kívül egy ókori irodalmi hagyomány felelős.

Aztán a krónikási tekintély és a szittyia-magyar azonosítás címén a magyar történetírásba is behatol a vérvád. Maga a Névtelen Jegyző veszi bele történetébe: „Ámde utóbb a szóban lévő nemzet a háborúskodásba belefáradva, olyan kegyetlenné fajult, hogy némelyek szerint, haragjában emberhúst evett, meg emberek

vérét itta.” E helyen Anonymusunk az ú. n. *Exordia Scythica* című középkor kompiláció szövegét írta át elbeszélésbe, mely szintén – a magyarokról mit sem tudva – a scythákról állított fel a kannibalizmus vádját Izidor alapján. Innen került át szóról szóra a szörnyű mese Anonymus őstörténetébe, még pedig egy sztoikus, hősiecs szittyja-jellemzés kellemetlen záróakkordjával. Első példája annak, – ami később oly gyakran fordul elő – hogy a magyar író nemzeti öntudatát a nyugati külföld befolyásolja, s még hozzá igen kedvezőtlen értelemben. A történeti valóságnak, a tényleg látott magyaroknak nyilván semmi köze ehhez az ostoba, irodalmi eredetű meséhez.

Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy a magyar kannibalizmus meséje mindenkor tudákos hagyomány maradt: nem hatolt ki az írástudók köréből a köztudatba, hiszen az első század dúlásai után megszűntek ezek a kellemetlen kapcsolatok a nyugati népeivel. Viszont ne gondoljuk, hogy a középkorral teljesen megszűnt e meseszerű hagyomány ereje. Korunk francia történetíróinál ma is fel-felbukkan; így Halphen, ki különben tárgyilagos és a magyarokkal szemben szinte barátságos érzületű író, ezt tudja a honfoglaló magyarokról: „Vadságuk szörnyű; azt állítják, hogy mint hajdan a hunok, a húst nyersen eszik és ellenségeik vérének isszák.”

Így ne csodálkozzunk, ha oláh elemi iskolai tankönyvekben tanítanak hasonló rémségeket a kis gyerekeknek: „A magyarok nagyon kegyetlenek voltak. Akit elfogtak, azt megölték, szívének kiszedték, felszeletelték és menten megették.” Egy másikban már így alakul az ókori mendemonda: „Levágták az ellenség fejét, a koponyájából kupát készítettek és ebből ittak. Az ellenség szívének kivágták, feldarabolták, megették és embervért ittak.” Itt már a germán Rosamunda-történet elegyedik a magyar kannibalizmus meséjével.

Viszont igaz az is, hogy a magyarság első történetírója is

hozzájárult a tévhitek terjesztéséhez azzal, hogy némi enyhítéssel ő is feltálalta az ókor sablonos szittyá-vérvádját. Ugyanis a Névtelen Jegyzőnek az oláh történetíróknál igen nagy becsülete van, mert tudvalevőleg ő említ először egy „blaci” nevű népet, mely szerinte már a magyar honfoglalás idején Erdélyben élt és ezt a népet azonosítják a mai oláhokkal. De a nyershúsevő, vérívó és szivdaraboló magyar meséje, állítólag amerikai tankönyvekben is felbukkan.

Az emberevő magyar meséjének van még egy újkori lecsapódása is. 1823-ban egy Walckenaer nevű francia író találta ki azt, hogy a francia mesékben előforduló emberevő szörny, az „ogre”, aki többek között Hüvelyk Matyit is fel akarja falni, a magyar pusztítások emlékeképpen rögződött meg a francia nyelvben és a magyarok ófrancia nevéből (Hongre) alakult. Bár nyilvánvaló, hogy ez a szófejtés hamis, hiszen a franciában sohasem volt a Hongre névnek Ogre alakja és az „ogrek mint a többi román nyelv megfelelő szava a latin „orcus” = alvilág származéka, mégis kitűnő nyelvészeknél, történészeknél állandó közhely még ma is az emberevő magyar meséjének ez a tudós változata, így Dauzat legújabb etimológiai szótárában is megtaláljuk és Seignobos hírhedt könyvében, „A francia nemzet őszinte történetei-ben, mely magyar fordításig is eljutott, így ír a honfoglaló magyarok nyugati pusztításairól: „Vad szörnyetegek benyomását keltették és semmi egyéb emléket nem hagytak hátra, csak az ogre-oknak adott nevüket, akik természet fölötti lényeket jelentenek, melyek megeszik a gyermekeket” Szomorúan állapíthatja meg az elfogulatlan szemlélő, hogy az újkon európai történettudomány sok kérdésben nem jutott mézsebb, mint ahol a magyar honfoglalás korában állott

Ahogy szittyává, körülbelül úgy lett hunná is a honfoglaló magyar. Egyes magyar tudósok ugyan komolyan hisznek abban, hogy a magyarok már az orosz síkságról hozták magukkal a hun-

magyar rokonság hiedelmét, mert valószínűleg beletartoztak a nagy hun birodalomba. Bizonyos azonban az, hogy a Nyugat már igen korán, a magyaroktól függetlenül elvégezte a hún-magyar azonosítást és így mindaz, ami a hunok emlékét a Nyugaton terhelte, a magyarok nyakába szakadt. A középkori magyarság büszkén vállalta ezt a hun örökséget, mert jogalapot látott benne a honfoglaláshoz és mert nagy történelmi erő kifejtés forrását érezte Attila magyar őssé emelésében és Attilának, mint első magyar királynak hatalmában saját történelmi presztízst ismerte fel. Kézai Simon hun története jól mutatja, mint igyekszik Kun László történetírója kiküszöbölni mindazt, ami az európai kereszténységben a hunokra gyalázként tapad, hogy így a magyar história egy fényes történelmi fejezettel, a világhódító Isten ostorának európai eposzával kezdődjék. Ettől fogva ez a szerintem nyugati eredetű hun-azonosítás a szittyával együtt a magyar történelmi öntudat igen erős tényezőjévé lett, – különösen a magyar romantika korában – melynek varázsa napjaink turanistáiban még mindig él.

Másképp fest azonban a hiedelem nyugati arca. Nyugati ember nem igen érti, mi dicsőséget lát a magyar ember abban, ha a nagy világpusztító Attila hunjaitól származtatja magát. Némely régi középkori történetíró, így különösen Ammianus Marcellinus oly gyűlöletes, vadállatias képet rajzolt a hunokról, hogy a művelt Nyugat szemében Attila lett a barbárság netovábbja, a Sátán szövetségese, az Antikrisztus. Nincs helyem, hogy itt ennek a különben hamis beállításnak és a hun népre vonatkozó összes balhiedelmeknek részleteit ismertessem. Csak az olasz hagyományra hivatkozom, mely az Észak-Itáliát pusztító Attilával foglalkozik és a szárazföldről menekülő velenceiek városalapítását is a barbár hódító pusztításaihoz fűzi. A renaissance idejében aztán Attila már mint magyar király lép fel az olasz mondában, aki egy toronyba zárt királyleány és egy

agár vérfertőzésének szörnyű gyümölcse, kutyafüle van és szüntelen ármánykodik. Mindez érthetően nem emelte a magyarság külföldi tekintélyét, s itt újból azt az oláh tankönyvet idézem, mely a magyarokat kannibalizmussal vádolja: „Testalkatuk zömök, fejük nagy, szemük kicsiny, orruk tömpe, karjuk lelógó, mint a majmoké. Mindig lovon ülnek, rövid görbe kardot viselnek és úgy ordítanak, mint a vadállatok.” Az ősmagyaroknak ez a jellemzése pontosan Ammianus Marcellmus hun leírására megy vissza, azzal a különbséggel, hogy az oláh író elhagyta a neki túlságosan valószerűtlen részleteket.

A francia nyelvű hősi eposzban is felbukkannak a pogány magyarok, még pedig már a legrégebb és legjelentősebb, műfajt teremtő költeményben, a Rolandénekben. Mondanom sem kell: a magyarok Nagy Károlynak, a kereszténység hőségének és apostolának ellenségei, a szaracénok táborában vonulnak fel a szászok, bolgárok, „rómaiak”, – vagyis az eretnek görögök, – apúliaiak és palermóiak mellett:

Encuntre mei revelerunt le Seisne
Et Hungre et Bugre et tante gent averse,
Romain, Puillain et tuit icil de Palerne...

A magyar tehát „gent averse”, ördögi fajzat. Hogy miért kerülnek a Roland-ének keletkezésekor már százados keresztény múltú magyarok mégis a pogányok táborába, az kiderül egy másik verssorból, ahol a mesés óriásokkal és a *húnokkal* vagyunk együtt említve a babiloni emír szörnyű seregében:

La premere est des jaianz de Malprose,
Laltre est de Hums et la terce de Hongres . . .

»Az; első (sereg) a malprose-i óriásokból áll, a második a húnoké és a harmadik a magyaroké. ...»

Ebben a francia hősi énekben mindazok a népek, melyek Eginhard Nagy Károly-életrajzában mint Károly ellenségei szerepelnek, besoroztattak a pogány szerezsenek táborába. A ma-

gyarok a hunok révén kerültek ide a jól ismert azonosítás miatt, a hunok pedig az avarok miatt, kik a középkori krónikákban állandóan hun néven is szerepelnek. Már pedig tudjuk, mennyi baja volt Nagy Károlynak az avarokkal, hiszen az ő fia semmisítette meg a pannoniai avar birodalmat, mint erről Eginhard is beszámol. A magyarok ellenszenves szerepe a francia hősi énekben tehát szintén hun örökség, bár van olyan hősi ének is, – de csak egy – ahol a tényleges magyar pusztításokról beszámoló francia (fleuryi) évkönyvek szolgáltak forrásul ahhoz, hogy a vandálokkal együtt emlegessék és Isten átkát kérjék reájuk . . .

Az elfogott, klisékkel dolgozó középkori krónikásoktól és a félművelt énekesektől egyenes vonal vezet a magyar történelmet rosszul ismerő XX. századi történetíróig és az ellenséges indulat tói fűtött tankönyvíróig. Könnyű ezekben a képekben és ábrázolásokban felismerni az ókor sablonos etnológiai képeit, melyek még ma is torzítják az emberek képzeletében, olykor tudat alatt, a magyar ember arcképet.

Mindezt a rosszat a gyűlölet vagy félelem érzése is színezi, úgy a középkori krónikás, mint az ellenséges tankönyvíró lelkében. Mert abban az arcképben, melyet egy nemzet a másikról magának kialakít, a politikai indítékok adják a színezés erejét vagy a torzítás mértékét. Erre kitűnő példa a bizánci közvélemény, ahol nemcsak az ókori rosszindulatú sablonokat találjuk meg, hanem még az udvarló panegyrikus költők lekicsinylő – olykor a győzelem nagyítása kedvéért nagyító – tendenciájával is számolnunk kell. Már a honfoglalás előtti magyarokról tudósít Bölcs Leó, ki szerint a magyar vitéz nép ugyan, de álnok, zárkózott, barátságtalan és különösen pénzsóvársága miatt megbízhatatlan. Mindez messze áll a nyugati mesésen sommás jellemzésektől, de a kritika joggal mutatott rá, hogy különösen a pénz sóvárság és megbízhatatlanság vádja az ókori történetírásnak a barbár népeknél állandóan és makacsul alkalmazott sablonja

Későbbi íróknál is találunk ilyen jelzőket és még kevésbé nyájasakat is: a magyar vérszomjas, zavargó, gyáva, szerződészegő, alattomos harcmodora van, harchoz – értsd: a szabályszerűhöz – nem ért. Műveletlensége miatt vadállatokhoz hasonlítgatják. Mindezeket a vádak megértjük, ha ismerjük, milyen politikai és művelődési ellentétek választották el a két hegemoniára törekvő országot. Értékesebb és a tényekhez simuló adalékot jelentenek a ritka dicséretet: a magyar nép szereti a függetlenséget és érzéke van a szellemi és lelki kiválóságok iránt. III. Béla idején már említi vendégszeretetét, szíves és barátságos modorát.

Mikor aztán már Bizáncnak is szüksége van a törökkel szemben a magyar vitézségre, megváltozik a hang. Immár nem barbár, nem gyáva a magyar, hanem bátor, harcba merész és általában harcias, mert a magyarok jellemvonásai közül éppen erre a harciasságra volt Bizáncnak már ekkor a legnagyobb szüksége. Arról is beszámolnak történérfíróik, hogy Bajazid szultán a franciákkal együtt a „földkerekség népei közül a legderékabb nemzetnek” mondja a magyarokat.

Nyugaton ellenben tapasztalatból szerzett, tényeken alapuló ismerete alig van a középkori világnak a magyarokról, vagy legalább is alig van effélének irodalmi nyoma. A tudós világ ismeri Szent István csodálatos eredményű térítését; tud kegyességéről, keresztény zarándokokat illető vendégszeretetéről: mindez azonban csak a szent királyhoz és nem népéhez fűződik.

Szent László, sőt Nagy Lajos Magyarországaról és magyarjairól azonban semmit sem tud a nyugati közvélemény: legfeljebb itt-ott lehet meglelni Buda és Esztergom nevét a forrásokban, így érthető, hogy Voltaire megvető gúnnyal kérdezi még 400 évvel később is: ki sejtette volna, hogy „Nagy” Lajosok éltek a Krapack-hegyek (Kárpátok) tövében?

Szent Erzsébet ellenben nagy dicsőséget hozott Magyarországra. Az a középkori német költő, aki elmeséli, hogyan jó-

solta meg az eisenachi udvarban a magyar földről jött varázsló Klingsor Erzsébet házasságát és életét, előkelő lovagvilágot fest Magyarországról, kegyes királlyal. De a francia nyugaton, Olaszországban és másutt is a szentek nimbuszával díszítette a magyar nevet ez az alázatos szívű magyar király leány, saját korától mind a mai napig.

A középkornak Magyarországra vonatkozó történeti tudata inkább meseszerű volt, de részben még ez a legendás atmoszféra is összefügg a magyar föld szentjeivel. A középkor ugyanis a lég nagyobb hűséggel azt tartotta nyilván, hogy a magyar föld, Pannonia adta az egyháznak Gallia legnagyobb szentjét, Szent Mártont. Mikor Bouillon Gottfried keresztesei átvonulnak Magyarországon, az a tudat hatja meg őket legjobban, hogy Szent Márton szülőföldjét tapodják. A középkor csodálatosan naiv szinkretizmusával így lesz Szent Márton magyar királyfivá, ami némi lég ellensúlyozza a barbár-szittyahún azonosítás ódiomát. Még ma is sokszor emlegetik a francia katolikus írók ezt az érdemünket, ha rokonszenvesen akarnak írni rólunk.

És ezért lett a mesebeli Nagylábú Berta, Nagy Károly anyja is magyar királylánnyá. A monda szerint Berta Florus magyar király és Blancheflor magyar királyné leánya s a magyar udvarból viszik a francia követek Pipin király nászágyába, honnan egy gonosz cseléd intrikája kitaszítja, úgyhogy csak hosszú kálvária után jut vissza a király udvarába. Ez a Nagylábú Berta, „Berthe au grand Pied” úgy lett magyar királylánnyá, hogy a Szent Márton számára gyártott genealógiákban is szerepel egy Florus király . . . Nagy Károlyt, kinek anyját valóban Bertának hívták, tehát valami módon rokonságba kellett hozni ezzel a „magyar” királlyal. Csak egy romantikus átköltés szerzője ütközött meg ezen a meseszerű családfán és helyettesítette Florust Alpadus-szal, vagyis Árpáddal. Idővel aztán minden ártatlanul üldözött királylány magyar nemzetiséget kapott a nemzetközi mesekincsben.

A többi francia népköltő is, ha nem mind sorolja is népün két a pogány szaracénok közé, valami fantasztikus távolságból látja a magyar földet; legjobb esetben romantikus lovagvilágot képzel oda, mely semmiben sem különbözik más keresztény vagy a közben lovagivá nemesített szaracén népekétől. Afféle mesebeli ország, hol sok az arany és jók a harci ménék. A magyarok Amandou, Montluisant nevű városokban a dánok, vagy bizonyos keleti népek szomszédságában laknak. Van olyan belga krónika, ahol a hunokkal, trójaiakkal és pannonokkal azonosított magyarok állandóan a dánokkal és pannonokkal harcolnak. Ennek a mesebeli, fantasztikus lovagi Magyarországnak a képe öröklődött át a katalán regényre és románcra, a spanyol és angol drámára, olykor olasz közvetítéssel, s a Bandello novellájára visszamenő Musset-vígjáték, Barberine Magyarországaiban is csak egynéhány földrajzi név és a király neve történeti, a többi, a szereplő személyek neveivel együtt a képzelet vagy a cseh törtemélem adaléka.

A német középkor irodalmi öntudata sem bír határozott képpel Magyarországról és a magyarokról. Talán a Nibelungenlied Attila-Etzel királyának és hunjainak határozottan jóindulatú abrázolására tükrözi vissza azt a viszonyt, mely a magyar királyi udvart a német énekesekkel összekötötte. Viszont Krimhild hunjai vitézek ugyan, de inkább csak azért győzik le a félelmetes erejű germánokat, mert túlerőben vannak.

Van azonban egy érdekes tanúságunk arra, hogy a német ember mi módon látta a középkor magyarját közvetlen közelből. Ez Ottó freisingeni püspök, ki 1147ben utazott át Magyarországon. Részletesen leírja a magyarokat és megkapja őt a faji megjelenés különbsége: „Külsejük marcona, szemük beesett, térmetük alacsony, viseletük vad, nyelvük pedig barbár, úgyhogy vagy a sorsot kell vádolni, vagy az isteni türelmet kell csodálni, mely e szörnyetegeknek ilyen pompás ország birtokba vételét

megengedte.” A király testőrjeiről szólva is kiemeli marcona külsejüket és fegyverzetük ijesztő jellegét és legfeljebb annyit enged meg, hogy ezek fiai bizonyos nevelésben részesülnek és így „atyáik vadságából vesztenek majd valamit”.

Ha ezen kétségtelenül őszinte ítéletről fakadó leírason eleimlünk, azt a fontos megállapítást kell tennünk, hogy a magyarság keleti faji és műveltségi jellege az, ami ősidőktől fogva feltűnt a nyugati ember előtt, aki az egységes középkori városi műveltség köréből ide vetődve mindent kezdetlegesnek, vadnak, ijesztőnek lát és a tőle gyökeresen különböző népet szörnyeteg hordának tartja, mely nem érdemli meg elfoglalt országát. A különbözőségéből ered a gyűlölet s az európai értelemben vett kultúra fölényérzetéből a lenézés. Ez a szemlélet egyenes vonalban jut el napjainkig a német közvélemény egy részéhez, sőt a német tömbön túlról érkező emberek egy része sem lát mást a sajátos magyar steppe-kultúrában, mely az éghajlattal, múlttal és életmóddal szorosan és szükségszerűen összefügg, mint elmaradottságot, nem méltányolva azt, hogy ha saját vérei gyarmatosokként ide vetődnek, a fizikai környezet hatása alatt hasonló szokásokat és életmódot vesznek fel. A Freisingeni Ottó emlegette mélyen ülő mongolos szemek, az övétől különböző fizikai külső és a szokatlan hangzású nyelv felébreszti a nyelvére és műveltségi megjelenésére büszke püspökben a fölény érzetét. Két civilizáció találkozott itt össze ebben az értékítéletben s az összehasonlítás természetesen a keleti kultúra hátrányára ütött ki a nyugati ember szemében. Ez az átvonuló keresztes a felvilágosodás-korabeli német kispolgári pamflet-írónak őse, aki éppen olyan érzéketlenül szemléli a körülötte folyó magyar életet. . .

Valószínű, hogy az Árpádház számos nyugati házasságkötése, majd az idegen házak magyar trónfoglalása következtében és a magyar műveltség folytonos nyugatiasodása folytán később kedvezőbb lehetett a magyarság képe azok szemében, kiket sorsuk a

magyarok közé sodort. III. Béla, Róbert Károly, Nagy Lajos, Zsigmond idején bizonyára már az idegenek is otthonosabban érezhették magukat magyar földön, mint korábban. Minderről azonban nem sokat tudunk. Legfeljebb az elvesztett nikápolyi csatával kapcsolatban hallunk a magyarok állítólagos gyávasága ról, hűtlenségéről – holott tudjuk, a franciák hirtelenkedték el az ütközetet – és az országon keresztül utazó Bertrandon de la Brocquiére beszél a magyarok megbízhatatlanságáról, de maga megvallja, hogy ezt csak hallomásból tudja.

A németek, kiknek gyakran kellett összemérniök fegyverei két az Árpádkori magyarokkal, olykor nem titkolják ijedelemmel vegyes idegenkedésüket a csatákban félelmetes magyaroktól. Albert osztrák herceg 1291-ben azt írja róluk, hogy olyanok, mint a hidra: egy levágott fej helyébe harminc nő. Belül gonosz indulatnak, ravaszság fűti őket és az ember keze közül úgy csúsznak ki, mint a sima kígyó és a vereség után még nagyobb számban támadnak fel, mint azelőtt, a mocsarakból úgy bukkannak fel, mint a békák. A mosonvidéki mocsárgyepük magyarjának félelmes híre lehetett az osztrák hadak előtt. . .

De mikor a török a keresztény Európát fenyegetni kezdi, a magyarok harciasságából, mely addig csak a barbárság szinonimája volt, egyszerre erény lett s a kegyetlen, vad magyarok a kereszténység nemes védőivé, Krisztus atlétaivá lépnek elő. Mikor III. Ulászló lengyel király, a későbbi magyar I. Ulászló Lengyelországgal együtt Magyarországot az igazi hit falának és pajzsának nevezi, bizonyára már elterjedt európai nézetet tolmácsol. A Szentszék, mely a magyarokat megtérésük óta éppoly kedves gyermekeinek tartotta, mint bármely más nemzetet, – az első keresztény század szenttéavatásai ezt eléggé ékesszólóan bizonyítják – most különös melegséggel karolja fel a magyar védőbástya metaforáját és terjeszti el a nyugati keresztény világban. A renaissance kora ez, mikor nemcsak az egyes ember kezdi ér-

dekelni az írástudókat, hanem a népek egyéni jelleme is. Ekkor kezdenek az egymástól távolabb élő népek is tudomást venni egymásról.

A magyarok ezt a védőbástya feladatot tulajdonképpen már Szent István óta ellátták, hiszen míg azelőtt ők is az Európa felé özönlő keleti népeknek csak egyik csoportját alkották, a kereszténység felvétele és mai hazájukban való letelepedésük óta hátú kát Nyugatnak támasztva védőgátként állták útját az utánuk jövő keleti népek rohanásának. A besenyők, kunok, majd a mongol tatárok áradásának hullámai mind a magyar Árpád-királyok magyarjain törtek meg. De minderről a Nyugat alig vett tudomást, mindössze a tatárjárás idején rémülöztek és sajnálkoztak a magyarokon, míg a szomszéd osztrák herceg hidegvérrel pusztított versenyt a megmaradt nyugati országrészekben; majd történetírói rettenetes méltatlankodással írnak a magyarok szörnyű barbárságáról, mikor később IV. Béla seregei büntető hadjáratban pusztítják végig a határszéli tartományokat.

A török előnyomulása azonban az egész görög-latin humanizmust és legfőbb gyámolát, a pápai hatalmat élénken foglalkoztatta s így lett általánosan elterjedt európai fogalom a magyarság „védőbástya, védővár, védőfal, védőgát, védősánc, kőfal, oszlop, pajzsa-szerepe. Ebben a képben csak egyetlen nemzeti jellemvonás játszik szerepet: a magyar vitézség. Machiavelli jól foglalja össze a kor véleményét a magyarokról: „lakosai fölötté harciasak lévén, mintegy bástya gyanánt szolgálnak, úgyhogy a szkiták, kik velük határosak, – itt persze a messzebb eső keleti népekre vagy a törökökre gondol az olasz író – nem merészelik hinni, hogy őket legyőzhessék és rajtuk áttörhessenek. Gyakran nagy mozgalmak támadnak a tatároknál, miket a lengyelek és a magyarok föltartóztatnak. Gyakran büszkélkednek is vele, ha az ő fegyvereik nem volnának, Itália és az Egyház már több ízben érezte volna a tatár hadak súlyát”.

Az addig vérszomjas, szörnyű szittyákból egyszerre szittyaverő, a kereszténységhez híven ragaszkodó Krisztus-katonák lettek. Egynémely írónak, mint például a naiv francia Jean Lemaire de Belgesnek fel is tűnik a múltnak és jelennek ez a csodálatos ellenmondása, holott a Nyugatnak csak saját tájékozatlanságán illett volna csodálkoznia. Jean Lemaire különben a magyarokat még mindig szittyáknak tudja, kik a törökökkel együtt Trójából szakadtak el és így a törököket is a magyarok testvéreinek tartja: „És még ma is látni, hogy a magyarok szeretik és használják a török íjat és erők és bátrak, mint a törökök, de azoknak büszke ellenségeik a keresztény hit miatt.” Itt is látni, hogy a külföld magyar-szemléletéből teljesen kiesett a keresztény magyar középkor, a szent Árpádfiak ismerete, hiszen a vad Nyugatpusztító szittyát közvetlenül a Hunyadiak korának törökverő magyarja mellé állítja képzeletében retorikai hatású kontraszt gyanánt.

Ez a védőbástya s a hozzá fűződő történeti hálaérzet eljutott a legmodernebb korig is és Magyarország a mai külföld megítélésében is, literátus és hozzánk jóindulattal viseltető külföldiek-nél sokszor szerepel, mint védőgát. Kossuth Lajos korában a szabadság ellenségeivel áll szemben, később olykor a pángermánizmus, a pánszlávizmus, újabban a bolsevizmus gátjaként emlegették. Napjainkban Hitler a kominternellenes egyezmény aláírásakor emlegette a magyarság hagyományos történelmi védőhivatását.

A képpel szemben csak elszórt esetekben emelkednek kifogások, így a magyarokat mélyen lenéző német drámaíró, Hebbel nem érti, miféle hálát várnak a magyarok az ő védőbástyaszerepükért? Hiszen magukat védték, nem Európát! Vagy külön jutalmat adjanak annak a polgárnak, aki a vízbe esve kiúszik, csak azért, mert megmentett egy polgárt az államnak? Epigrammát is írt rólunk:

Polgárkoronát! Polgárt mentettem meg!
 Kiáltá a római bolond, midőn kimenekült a Tiberből.
 Koszorút Európa! Legyőztem a törököt!
 Kiáltja a magyar, pedig csak azért él, mert megtette!

Persze Hebbel nem gondolt arra, hogy a népek érdemei közvetettek is lehetnek és hogy a magyar vitézség nélkül az ő hazája is könnyen Bizánc és a Balkán sorsára juthatott volna . . . Ugyanígy gondolkoznak különben a századvégi pángermán regényírók is, mint Müller-Guttenbrunn.

Az antik Scythia-képzet különben még mindig kísért és például Ariosto azért nem kíséri el Esztei Hippolitot Egerbe, mert fél a zord éghajlattól és a nyers emberektől. A humanisták értékelése egyébként nem megy túl a harci erények magasztalásán: a védőbástya-magyarok e korban is eleget hallhattak barbárságukról és elmaradottságukról, mely alól csak Mátyás király és néhány bőkezű mecénás volt kivétel. Különben magának a magyar humanisták vezérének példája mutatja, hogy ők is elfogadták ezt az ítéletet, mely alacsonysági érzést keltett bennük. Janus Pannonius szinte kitudja magát a magyar közösségből a humanista „barbár” fogalmának hatása alatt, mikor a mély Duna mellől küldi versét Galeottohoz:

Hol csupa jég a határ s zajlik a víz komoran –
 Gyöngé sorok, de azért ne csodálkozz rajtuk! e föld itt
 Barbárabb s ez is úgy érzik a műveimen . . .
 Hozd ide bár Marót, recseg itt Maró csudalantja,
 Jöjjön a nagy Cicero s néma leszen Cicero. . .

Ez a „kisebbértékűségi komplexum” egyébként hasznos is, hiszen erre reagál a legerősebben a nemzeti öntudat s ennek köszönhetjük Anonymus magyar Gestájától Ady Endre dalaiig a magyar szellemi élet legnemesebb ösztönzéseit.

Ezzel összefüggésben a magyar vitézségnek európai híre van a török harcok idején. Nemcsak Aeneas Sylvius írja le magánlevelében, hogy ha a magyarok vérüket nem ontánák, akkor a

többi európai nemzeteknek kellene a vérüket adniok, hanem az egykorú német, francia és olasz források sem győzik magasztalni a magyar katonai erényeket. A horvát Georgievitz, ki magát Peregrinus Hungarusnak nevezi, így kiált fel (1554): „Melyik bátrabb nemzet mint a magyar?... Ki veti meg annyira a sebet, ütéseket, verést és veszélyt, mint a magyar?” A magasztala sokba olykor sok szájalom is vegyül, amit Voltaire aztán a magyar históriáról elmélkedve így összegez: „Valamennyi nép közt, amely szemünk előtt e történetben elvonult, egy sem volt olyan szerencsétlen, mint a magyar”, hiába alkotott benne a természet erős, szép, szellemes embereket...

Ezt a magyar harciasságot a francia Jean Bodin az ókori klímaelmélet értelmében az éghajlattal is magyarázza, Magyarország szeles föld, tehát élénkebb és harciasabb nép lakja. (A francia azért udvarias és kellemes modorú, mert a mérsékelt éghajlat lakója.) A skót Barclay, aki a bécsi udvarnál is megfordult, talán már közelből látott magyarokat és részletes elemzését adja ennek a harcias készségnek. Szerinte az állandó harc és az idegen katonák jelenléte miatt vetették le régi egyszerű erkölcsüket és vadultak el, úgyhogy csak zsákmányra lesnek. A nemességet nemes arckifejezés, pompaszeretet, méltóságteljes fellépés jellemzi, előjogaira féltékeny.

A barokk-korban jelentkezik aztán a német polgári magyargyűlölet első megnyilatkozása abban a nemzetképben, melyet a türingiai Lansinus fest dialógusában a magyarokról. Párbeszéd formában kapjuk először a magyarság nagy dicséretét, a védőbástya érdemeinek újabb méltatását, mely Európának nyugalmat biztosított. De rögtön utána egy Württemberg! német szórja a magyarokra a gyűlölet mérgezett nyilait. „Minden, ami rosszat gyűlölet, félreismerés, neheztelés a honfoglalás óta a magyarokra ráköltött, hirtelen új, szörnyű életre támad”, írja a külföldi barokk magyar-kép monográfusa. Magyarország

Európa sírja, Mátyás dicsősége csak olasz hazugság, a magyar nép maga a Sátán. Nem a magyarok, hanem a németek menteték meg Európát.

Innentől kezdve ismétlődik német szerzők tollán a vád, hogy a magyar csak hadakozni tud, műveltségre képtelen. Efféle vádakra válaszoltak a Németországban tanuló magyarok, Czvittinger és Bőd Péter, mikor az első magyar könyvszetet összeállították a gonosz indulatú állítások cáfolatára. Mindez nem segít, a pasquillusok és pamfletek ontják az újabb meg újabb groteszk arcképeket. Csúfolják a magyarok gögijét, önzését, szűk látókörét. A mintát persze mindig a magyar nem szolgálhatja.

Amikor aztán a felvilágosodás korában még a bécsi udvar reakciója is táplálja pénzzel ezt a magyar gyűlöletet, végleg kialakul a lusta, önző, zsákmányoló, zsarnok, népnyúzó magyar arcképe. Itt már minden tárgyiasság eltűnik, a legcsekélyebb érzék is hiányzik a történeti fejlődés szükségességei, a védőbástya-elfoglaltság következményei iránt. Egyesegyedül a nyugati felvilágosodás!, civilizációs eszmény a kritérium és minthogy Magyarország a török alatt és a szabadságharcok utáni nehéz elrendezkedésében nem tudta egyszerre pótolni két század mulasztásait és a nyugati haladáseszménnyel szemben saját egyéni szükségletéhez mért nemzeti műveltségét publicisztikailag kidőlni, – hiszen maga is lassan belesodródott a haladáseszmény rohamába – a német-osztrák kispolgári öntudat teljes önelégtelenséggel állapítja meg újra meg újra saját fölényét a gögös magyar úr komikussá torzított figurájával szemben. A magyar szegénység vád lesz II. Lipót fizetett firkászai tollán, akik városi kultúrájukhoz szokva és a jozefinista ideológiából élve egyszerűen képtelenek voltak arra, hogy a magyar történeti fejlődést és a sajátos magyar történeti és népi steppe-kultúrát megértsék és megbecsüljék.

Példaképpen hallgassuk meg a Bécsből a pesti egyetemi könyvtárba kinevezett Hoffmann Lipót Alajost, ki jó pénzért kémkedett II. Lipótnak és még tollával is harcolt az 1790. évi magyar reformországgyűlés forradalmi szelleme ellen. A magyar nemes önteltsége határtalan, mondja „Ninive” című szennyírá-tában. A magyar nemes szerint a Corpus Jurisban minden benne van és a magyar föld mindent megterem, amire szüksége van. Idegen tudományra nincs szüksége. A tudatlanság nem zeti erény és rossz hírét költik annak, aki külföldön utazik és valami hasznosat tanult. „Egy falusi nemesember Magyarországon általában alig tud annyit, amennyit egy teherhordó Parisban!” A nemzetgyűlés paraszti csőcselék. Egy-egy félig megértett könyv, mint Rousseau Társadalmi szerződése, szolgáltatja frázisaikhoz az anyagot. Puncs és tokaji mellett lángol tűzre forradalmiságuk. Urbanitás és tudomány nem hazai növények. „Vad erkölcsök, fésületlen haj, borzas bajusz, dohányfüst és széles kard semmi más országban nem lehetnek a nemességnek ismérvei, mint Magyarországon. A tudatlanság sehol Európában nem tolja annyira ki kövér állkapcsát, mint a falusi köznemességnél, mely pusztáján disznót hizlal”.

Persze még ezt a disznót és a marhát is csak német pénzen tudja értékesíteni. Mert kereskedéshez nem ért. Egyáltalán nem lehet valótlán, „hogy a németek vezették be Magyarországon annak a módját, hogyan kell egy embernek élnie, nem mint valaminek, ami az ember és az állat között áll. Nem lehet ta-gadni, – és az okosabbak el is ismerik – hogy az a kis kul-túra, ami van, a finomabb ízlés, a szelídebb erkölcsök, a tudó-mány szeretete, a műveltebb nevelés, az élénk ipar, a felvirágzó kereskedelem, a szépművészetek ébredése és más efféle dolgok tulajdonképpen a németek műve”, amit a németek a magyarok jólétének emelésére terjesztettek el. A németek a szittyák és hunok földjéből művelt országot teremtettek elő.

Ezzel szemben, ha még tovább tart a magyarkodás, akkor ki kell dobálni a lakásokból a székeket és diványokat, a nagy tükör helyére fel kell akasztani Attila és Rákóczi képét, a kirakott padlót fel kell tépni és vissza kell tépni a pusztá földpadlóhoz; majd ezen alszanak a magyarok, mint őseik, a hunok. A pusztában építenek majd rablóvárakat vagy ölnyi mélyre vájt földgúnyhókat. Lakájok helyett kanászok szolgálnak fel és ez a szép Arkádia méltó lesz újra a szittyák és hunok földjéhez. S ez a kép nem torzítás, – teszi hozzá – tessék csak elmenni a magyar föld távolibb vidékeire és megvendégtetni magát valami izigvérig valódi falusi nemes embertől az ő sárkunyhójában!

A pártember dühén és a fizetett bérenc fölénységén felül érezzük ebben a groteszk karikatúrában a kispolgári felvilágosodás értetlenségét egy olyan világgal szemben, mely homlokegyenest az ellenkezője az ő városi kultúrájának. De ott lobog a hun-szittyá öskép emléke is, mely a nyugati ember ítéletében sohasem szűnt meg a kultúrátlan barbárság példány képe lenni. Hogy az a német felvilágosult kispolgári gondolkodás, melyet nem érintett meg a romantika nemesítő lehellete, mennyire ugyanaz maradt a magyarsággal szemben a múlt század végén is, mint a már-már feledésbe merült jozefinistaké, bizonyítja a pángermán irodalom magyarszemlélete. Vezérszónokunknak, Löhernek és követőinek műveiből ugyanaz az úrhatnám magyar terpeszkedik felénk, mint amelyről Hoffmann Alajos festette torzképét. A gögös magyar úr megveti a német kispolgári szellemből élő kereskedői és ipari életformát; innen ered németgyűlölete. A magyar különben szenvedélyes, meggondolatlan vadász módjára lesi zsákmányát a politikában is. Adót nem fizet, az utakat elhanyagolja, csak uralmát akarja biztosítani, elnyomva a német kereskedő- és iparosréteget. Mindezt a hetvenes években Eötvös József és Jókai regényeiből állítja

össze Löher. Summa summarum: a magyarság mindent a né met kultúrának köszönhet.

A vad, dölyfös magyar hol komikus figura, a bécsi vice lapok állandó alakja (Mikosch), hol meg gonosz intrikus, amelllett, hogy könnyelmű, tékozló, különben hódítóan szép külseje van. Erős hajzat, összenőtt szemöldökök, Kossuth-körszakáll, keselyűorr, barna arcszín, alacsony homlok, keskeny ajkak, nőiesen finom fehér kezek, melyek a férfias külsőhöz élénk kontrasztot alkotnak: ez például Hans Wachenhusen Graf Betsányja. Vérszomjas, uralkodni vágyó, hencegő, képmutató, tapintatlan, káromkodó; egyébként elsőrangú lovas, felülmúlhatatlan céllövő és a nők fejét elforgató Don Jüan. Így jelenik meg a magyar mágnás a kispolgári romantika szemében.

Ez a német nyárspolgári tipizáló felfogás tehát kizárja a nemes magyart az európai kultúra közösségéből. Ezzel az elképzeléssel összefügg az a mai német tudós világban is eléggé eltérjedt nézet, mely szerint Magyarország csak afféle „Kulturgefalle”, melynek önálló, genuin kultúrája nincsen, mint például egy különben tárgyiasan gondolkodó fiatal német tudós a közép korról és magyar renaissanceról állította, hogy az csupán a német humanizmus visszfénye, elfeledve megemlékezni a túl nyomóan francia és olasz ösztönzésekről és az eredeti magyar indításokról. Ez a gondolat olykor még a francia publicisztika bán is felbukkan, pedig nincs más alapja, mint az a szellemi vak sággal megvert szemlélet, mely a kultúrát egyesegyedül a városi formára és pedig annak német fogalmazású polgári *értelmezése* szorítja.

A magyarságnak visszataszító és a nemesi életforma groteszk kiszínezéséből eredő ábrázolása megtalálható mindazoknál a né péknél is, melyeknek politikai okuk van a magyarság ellen fenekedni. Ebben a táborban is a magyar dölyfös, semmittevő úr, aki csak élösködik a többi népből, melyet balsorsa alája-

vetett; minden kultúráját vagy a németektől, vagy a szlávoktól nyerte, mert a városi életre képtelen, csak faluján, birtokán vagy gögös kastélyában érzi jól magát; igazi otthona a puszta, a kietlen terméketlenség és műveletlenség szimbóluma, harcias sága nem erény, hanem a zsarnoki hajlamok és primitívség járuléka. Nemcsak dölyfös, hanem kétszínű, zsákmányoló fajta. „Nation de proie”, írta a Felvidék visszaszerzésekor egy cseh barát francia politikus, visszaemlékezve erre a hagyományos torzképre és elfelejtve, milyen hiénaszerepet játszott éppen a magyarsággal szemben az a cseh nép, melyet most áldozatként tüntetett fel. Ezt a felfogást a német és szláv felvilágosodás köreiből kiindulva a pángermán írókon át az újabb időkben főleg a tót és oláh irodalom és a szlavofil francia politikai iroda, lom tette magáévá. Ebben a tipikusan centrifugális irredenta jellegű szemléletben a nemzeti öntudatra ébredő és így a magyarság varázsköréből kiválásra törekvő délvidéki német író, Müller-Guttenbrunn a magyarelles németiséget képviseli rendkívül népszerű regényeivel. A törökpusztította magyar földre telepedő és kultúráját terjesztő szorgalmas, egészséges sváb paraszt kontrasztja a pipázó és állandóan részeg magyar úr, Thököly volt kuruca, kinek fiai is rablókhoz hasonló vadak és csak a vadászathoz és hejehujához, asztal alá iváshoz értenek. „Mint egy vad élt ő és éltek fiai mérhetetlenül nagy jószágaikon, jobban garázdálkodtak, mint a törökök, harácsolnak, ahol csak harácsolni való volt. A fiúk a frissen megölt vaddisznó szaga mellett ebédelnek és mulatnak. Csak 2000 juhára és 2000 disznójára büszke a földesúr. Mikor aztán, hogy birtokát el ne veszítse, svábokat telepít be földjére, csak sváb jobbágyot akar látni, mert az attól szedett dézsma sokkal kiadósabb. Egyik jobbágya termeszt az első burgonyát kertjében és a báró, noha még nem is tudja mire való, mindjárt a dézsmáját követeli a kultúráját terjesztő svábján. Csak anyósa, egy Erdődy grófnő

képviseli a családban a műveltséget, mert Bécsben és Parisban nevelkedett és éppen ezért megveti ezt az „ázsiai duhajkodást”. Mercy tábornok is elemelkedik a visszahódított Bánság sorsán: a rómaiak óta ő lesz az első, akinek nyomán az ekevas feltöri az ősi rögöt. („Der grosse Schwabenzug”).

Így lesz a magyarok katasztrófájának következményeiből vád: az elvérzett magyarságról még csak tudomást sem vesz az új hódító és a magyar úr képviselője a barbár,ázsiai vadságnak. Még történelmi érdemeit is kétségbe vonják azzal, hogy hiszen a magyarok a török oldalán harcoltak és szinte ellenük kellett a németeknek felszabadítaniuk hazájukat.

Ugyanez a helyzet a többi magyar nemzetiség irredenta érzésű csoportjának irodalmában. Abból a tényből, hogy a magyar középosztály a régi háború előtti Magyarországon a közigazgatást kezében tartotta és hogy a jobbágyorsból felkerült tót és oláh parasztság középosztállyá emelkedésének olykor útjában állott a történelmi múltú magyar birtokos és a közigazgatást ellátó gentry, a magyar mindig mint valami érzéketlen, rosszindulatú zsarnok tűnik fel az önálló nemzeti életre törekvő csoportok szemében. Ugyanez a népszerű irodalom, mely a magyaroknál Ludas Matyit vagy később Petőfi szatirikus verseit (A magyar nemes), Eötvös József regényét (A falu jegyzője) kitermeli, nemzetiségi vonatkozásban magyarelles beállítású és egy konvencionális, jórészt hamis magyar nemzet képet alakít ki a maga céljaira, így a tótok nemzeti költőjénél, Országh-Hviezdoslavnál feltűnik a tiszta lelkű, eszményi tót paraszt és a buja, gőgös magyar uraság közötti éles ellentét. A tót népember tiszta, romlatlan, idillikus életet él, még gonosz urával is csak jót tesz. A háború utáni tót irodalomban aztán ez a beállítás még rosszabb színeket ölt: a magyar őrmester és tiszt korbáccsal, veréssel hurcolja a frontra a tót katonát a cseh legionistává vedlett Gregor-Tajovszky regényeiben. A magya-

rok a tótoktól még a puszta élet jogát is megtagadják. „A magyar uraság robotosai vagyunk; ellenkezés nélküli rabszolgák. Nálunk már csak egy kérés él: engedjétek meg, hogy megélhesünk a halálig, engedjétek meg, hogy dolgozhassunk és a kenyérkét rághassuk, ha a száraz kéréget is... Verejtékünk legyen a tiéd, magyar uram, vérünk hulljon érted, vidd a gyermekeinket és ha kedved tartja, nevelheted őket ellenünk is. . .” Hogy mindez új keletű szemlélet és a népnemzeti romantikus demokrácia ideológiájából ered, azt nem kell bővebben magyaráznunk. Ékes bizonyosság, hogy ennek a magyargyűlöletnek és a megfelelő torzképnek nyoma sincs a XVIII. század előtt, hiszen a tót nemes is éppen olyan magyarnak tudta magát, mint a többi. Az oláh népköltészet a magyarokat gögösöknek, dicsekvőknek, büszkének ismeri. Egyik néprománban magyar betyárral találkozik az oláh legény, mire azzal biztatja lovát, ne féljen, hisz a magyar nem veszedelmes, csak dicsekszik, a szája nagy, de nem nagyon harap. Ugyanúgy történetíróik, mint Jorga és mások, hamis történet szemlélettel csak a magyar gög és nagyravágyás számlájára írják a magyarok nagy középkori terjeszkedését.

De a magyart még inkább jellemzi az oláh szemében „ázsiai” vadsága. Goga felhasználja Mikszáthnak egyik gúnyos megjegyzését, mely szerint a magyar államférfi olyan, mint az afrikai törzsfőnök, akin csak ott fityeg valami ruhadarab, teljesen magáévá teszi és elméletté fejleszti ki: a parlament színvonala valóban afrikai, a román képviselőket a turáni barbárság féktelenségével üldözik, a sarkantyús szolgabírák irodáiban vad parasztság fojtogatja a román embert. A magyar „kultúrfölény” nem veszedelmes, mert egyszerűen nincs. „Csak vakarni kell az urat és kilátszik a paraszt”, teszi hozzá magyar nyelven, mintha ez valami közkeletű magyar közmondás volna. Higgadtabb gondolkodóik is szüntelen emlegetik ezt az ázsiai nemzeti jellemet és vérmérsékletet; Slavici szerint a magyarok ázsiai érzelmei min-

dig befolyásolták gondolkodásukat és tetteiket, mindig módosították az életelveket, melyeket az európaiaktól kaptak. Jó tulajdonságait elismeri ugyan, – a magyarban sok a produktív erő, erős akarat, munkabírás, – de alapvonásul a szilajságot teszi meg az oláh mélabújával és érzelmességével szemben. Köztudomású viszont, hogy a magyar köztudat a „vad oláh” kifejezéssel éppen az oláhságban ismeri fel azt a féltékenységet, mellyel az oláh köztudat minket vádol. Még nyelvünkben is csak a keménységet, vadságot vélik felismerni. Nyelvünk általában a lovak nyelve: „limba cailor”. Nehézkes, darabos, Eminescu szerint ke mény, a német nyelvnek egyszerű vetülete. Oláh cikkeken keresztül szűrődött be olykor még olasz tankönyvbe is a pusztamagyar barbár képe. A rozoga kunyhókban, melyek afrikai utakra emlékeztetnek, laknak a parasztok, a vad pásztorok, akik kóborcigány-életet élnek és a pusztai vadlovakat pányvával gyűjtik egybe. Tűz mellett éneklük tatárok zenéjére emlékeztető egyhangú dalaikat. A magyarok a régi idők barbárjainak egyenes fiai, kik a románokat rabszolgasorban tartják.

Ebben a gyűlöletes jellemképben állandóan szerepel a magyarok ázsiai nomád jellemének emlegetése. A magyarok csak afféle hódítók, akik többségi népek felett uralkodnak, zsarnokoskodnak, mint a törökök, vagy hajdan a hunok, tatárok, így írnak már 1849-ben a szlavofil francia újságok és így rajzolja a magyart a világháború alatt a cseh-oláh és a vele szimpatizáló francia-angol publicisztika. Az oláh szemléletben különösen sokat szerepel ez a motívum, mert hiszen csak megerősíti azt a hamis elméletet, hogy a magyarok a jövevények és nem, mint a magyarok állítják, az oláhok. Ezzel szemben az indo-európai-sághoz tartozás műveltségi fölénytudatot ad a valóságban lényegesen elmaradt oláh kultúrának, így tevődik össze ellenségeinkben az a szemlélet, hogy a magyarság csak egy Ázsiából, tehát a barbárság kontinenséből előtörő jöttment rabló nomád nép,

melynek nincs helye a magas műveltségű szláv, „román” és germán népek között. E mellett a szemlélet mellett semmit sem számít a magyarság ezeréves kereszténysége, elhalványulnak szentjei, európai szolgálatai, erőteljes és zseniális nemzeti kultúrája. Ami a valóságból ezt a szemléletet táplálja, az a pusztainak mondott és képzelt alföldi kultúra, a harciasság, a lóra termettség, tehát mindazok a sajátságok, melyek a romantika szemében éppen szimpatikussá tették a magyarságot.

Evvel az Ázsiával különben úgy vagyunk, hogy szinte magunk erőltettük rá a külföldre. Az ősmagyarsággal foglalkozó tudomány pedig kétségtelenül megállapította, hogy a magyar a többi finn-ugor néppel együtt az orosz síkság őslakója, tehát benszülöttebb európai faj, ha az orosz síkságot is Európához számítjuk, mint számos odavándorolt indo-germán nép.

Ezeket a nézeteket különben más külföldi tankönyvek is fenntartják. Angol tankönyvekben olvassuk például, hogy a magyarok feudalisztikus társadalmi rendszerben élnek, az arisztokraták birtokolják a földet, míg a lakosság többi része a parasz tok és juhászok, akiknek a sorsa valamivel jobb, mint a jobbágyoké. A nemesek fölényesen viselkednek nemcsak alárendeltjeikkel, hanem szegényebb honfitársaikkal szemben is. De persze ugyanakkor halljuk, hogy a magyar lovasság Európában a legjobbak egyike, a magyar huszárok hírneve új szóval gazdagította az angol nyelvet.

Ahol sem felvilágosodás, sem imperializmus, sem irredentizmus, sem az osztályelnyomatás érzése nem táplálja az emberek elfogultságát, mint a lengyeleknél, a nemzetképből hiányzik a föltok, sőt a lengyeleknél közhellyé vált a testvériség tudata – közmondás, hogy lengyel-magyar két egytestvér – és a lengyel-magyar nemzeti karakter hasonlóságának érzése. I. Rákóczi György idejéből ismerjük már Wisniowiecki Jeremiás herceg nyilatkozatát, mely szerint „nincs nép, mely a lengyelek-

kel szokásaira és természetére nézve annyira egyeznék, mint a magyar: ugyanolyan fegyvereik vannak, egyforma a harcolási módjuk, életmódjuk is azonos, sőt néhány évvel ezelőtt ruházatuk is olyan volt, mint a minő most a magyaroké ... Szóval egyetlen néppel sem egyezünk annyira, mint a magyarral...” S efféle nyilatkozatokat ma is hallunk úton-útfélen.

A felvilágosodás kedvezőtlen értékelése a racionális haladási gondolat jegyében ítélte el a magyarságot. A „polgáriasodás” eszménye elsősorban a városi lakosság terméke; már pedig a városi kultúrában a magyarság még akkor csekély részt vett, mert a külföldi rosszindulatú sajtó ösztönösen kikapcsolta magyarságszemléletéből a többnyire idegen eredetű és nyelvű polgárságot. A régi magyar városi műveltséget és az alföldi magyar városokat ez a szemlélet teljesen figyelmen kívül hagyta.

Egy új szellemi áramlatnak, a romantikának kellett jönnie, hogy az értékek fejük tetejére álljanak s hogy ami a magyar életben addig megvetésre méltó elmaradottságnak látszott, lelkes bamulókra találjon egy napról a másikra. A romantikus lélek a városból a természetbe menekül és szabadságvágyának szomj úságától hajtva, felfedezi a magyar síkságban a saját lelkületéhez illő szimbólumot és a pusztai magyarban a saját képére formált szabad, természetes, szenvedélyei előtt korlátot nem tűrő embert s magában a magyar nemzeti jellemben lelkendezve ismer fel olyan vonásokat, melyek romantikus elképzelésének megfelelnek, vagy amelyeket egyszerűen beleképzel.

Az első és döntő ösztönzés olyan német költőtől jött, aki maga is magyarnak, „deutschungar”-nak érezte magát s aki bizonyos mértékig belülről ismerte a magyar életet és gyermekkori benyomások alakjában vitte magával német földre a magyar táj emlékét. Lenau (Niemsch von Strehlenau) Miklós ezenkívül nem is a német kispolgárságból jött, hanem egy régi német nemesi család lezüllött sarjadékának volt a fia s így talán már

ezért is mentes volt a kispolgári előítéletektől. Romantikus lelke, mint később Petőfié, szabadon csatangol a széles magyar síkságon. Gyönyörködik a nyargaló ménesben, mely mint a pusztai zivatar rohog el előtte, gyönyörűséggel jegyzi fel könnyed ritmusú verseiben a paták dobogását, a csikósok ostorpattintását. Ő fedezi fel a németek előtt a nádfedeles tiszaparti kunyhót, hol a betyár mulatozik:

Ein Räuber singt: „Wir sind so frei,
So selig, meine Brüder!“
Am Jubeln seines Munds vorbei
Schleicht eine Träne nieder.

S míg a táj rajza igaz, megkapó, érezzük milyen hamis, romantikusán szubjektív, Lenau-szerű ez a Schiller haramiának magyar lelki rokona, ez a műbetyár (Heideschenke). Majd mulatozó magyar parasztokat fest, kik a tiszaparti kocsmá mellett körülülnek a tölgyfaasztalt és isszák a tüzes vörös bort és táncolnak az örületesen a cigánybanda hangjaira, melyet a nagybögő tart egységben. A verbunkosra még az öregek is táncra perdülnek és folyik a tánc hajnalig, még akkor is ropják, mikor már a cigány elhallgatott (Die Bauern am Tiszastrand). Általában a magyar ember szüntelen táncol, örületes szenvedéllyel. Hősi múltja tornyosul szeme elé, harci kedve támad és kirohan a csárdából, keresve a törököt, hogy lekasabolja.. . Künn a holdsütéses tájban azonban csak a Tisza zúgása hallik. (Mischka an der Theiss.) A magyar harci kedvet, a halált megvető bátorságot ábrázolja daloló huszára, ki csárdáról csárdára járva mulatozik, nyakalja a bort, majd lóra kapva rohan a csatába, ahol a biztos, dicső halál várja. Lova gazdátlanul nyargal tova (Husarenlieder). A magyar önérzetet festi a Toborzó (Werbung) realista zsánerképe, ahol vad cigányzene mellett járnak a táncot napbarnitott és bortól hevülő huszárok. A falusiak elmélázva hallgatják, különösen egy legény, aki anyjára gondol és akiben küz-

ködik a harci vágy és a családi otthon érzése. A toborzó örmes-
ter gyávának neveti:

Bist wohl auch kein Heldensohn!
Bist kein echter Ungarjunge!
Feiger Kerl! so fahre hin!

Erre aztán felcsap, mert felülkerekedik benne a büszke ősi magyar. Sok igaz, megfigyelt vonás van Lenau magyar életképeiben, de érezzük, mennyire leegyszerűsít mindent egyikét konvencionális tényezőre a fiatalon külföldre vetődött költő. Harciasság, mulatozó hajlam, hejehujázás, szabadságvágy a nemzeti jellemvonások, csikós, betyár, huszár, csárdában mulatozó paraszt a visszatérő típusok.

És mindennek a tetejébe a cigány. Itt siklik át aztán Lenau magyar életábrázolása a tiszta romantikus fantasztikumba, a magyar cigány magának Lenaunak tüzes és féktelen lelkét hordja és afféle romantikus hőssé nő a zeneimádó költő tollán. Az ő Mischkája valóságos Paganini, aki olyan hatású zenét varázsol elé hegedűjéből, amelyet éppen akar: megvadítja a huszárokat, hogy azok mámorosán rohannak a csatába, mert hiszen százados ősi dalokat játszik, melyek emlékeztetik őket arra az időre, amikor még a magyarok török vérben fürödtek, védve a keresztény országokat (Mischka an der Theiss). Olykor a költőnek húzzák ősi nótáikat a „rebellis” Rákócziról (Die Heideschenke). Majd meg mikor a gróf megejti Mirát, a gyönyörű cigánylányt, aki afféle magyar földre, a Maros „vad hajjai” mellé ültetett Mignon, a gróf lakodalmán olyan nótát húz Mischka, hogy a halál hideg szele csapja meg a vendégeket, borzongva elszélednek, míg a gróf lóra kapva, árokba zuhan és kitöri a nyakát (Mischka an der Marosch). Maga a költő dőcögő szekeréről irigykedve szemléli a cigányokat, amint pipáznak, alszanak, hegedülnek (Die drei Zigeuner).

A cigánynak ez a túlhangsúlyozott és romantikusan ki-

színezett alakja hamisította meg aztán a német és francia közönség képzeletében a magyarság képét is. Lenau tudta, hogy a cigány és a magyar nem ugyanaz, de aki őt olvassa, legfeljebb azt hiszi, hogy a cigány afféle muzsikus magyar, kiben a tüzes, zenés magyar lélek a legtökéletesebben jut kifejezésre.

Lenau ábrázolása kétségtelenül szimpatikus, sőt lelkes és akármilyen hamisnak érezzük is egyes részleteiben, még mindig igazabb, mint a német felvilágosodás ellenszenves magyarja. Egy nagy értéke van: az, hogy politikamentes, ami érthető, hiszen a magyar közösség egyik németajkú tagjának természetes megnyilatkozása ő így inkább a közösségérzet melege fűti és nem a kívülálló bizalmatlanságával vagy gyökértelen kíváncsiságával „fedez fel” a magyarokat.

A német közönségben nagy sikere volt Lenau verseinek s így magyarszemlélete is elterjedt, hiszen érdekes, színes részleteiben megkapó képet adott rólunk és a szentimentális, érzelmes németek elé a teljesebb, szenvedélyesebb magyar lelket állította megbecsülendő példa gyanánt. Olyanféle jelenség ez, mint mikor Stendhal a szenvedélyes olaszt, Mérimée a féktelen spanyolt festi a kifinomodott francia társas kultúrától megcsömörödött. A magyar ettől kezdve a természet embere.

Viszont valószínűleg a magyar romantika és Petőfi nyomát viseli a magyar feleséget vett De Gerando szép leírása a határtalan magyar síkságról, mely a magyaroknak oly kedves szabadság-szimbóluma. A pusztában laknak még ma is Árpád hosszúbajuszú, sarkantyús bajtársai. A magyar katona maradt azon a földön, amelyet meghódított, lova mellette legel, mint hajdan a háborúban. A falvak házai is olyanok, mintha sátrak állnának egymás mellett s mintha az első jelre össze lehetne hajtani őket, hogy új táborhelyre vonulhassanak lakói. Fája nincs, mert az nem kell a keleti embernek. De kell a széles utca, hogy egyszerre száz ló nyargalhasson rajta. A lobogó „gagyát” még az V. szá-

zadi hunoktól örökölte. Lovas természetének megfelel a bunda (!), mely megvédi a hideg éjjeleken és a tél ellen is, s amellet biztosítja szabad mozgását. Büszke, sokat ad a becsületre, nem mohó, mint a német, nem lusta, mint az oláh. Természetes ékesszólás, vendégszeretet általános jellemvonása. Nyelve költői és melodikus.

Ilyen szimpatikus, de romantikus elemzéseket több német utazónál is találunk. Keveredik bennük a tényleges tapasztalat az irodalmi sablon emlékével.

Lenau óta a cigány képzete szorosan összeforr a külföldi szemében a magyar képével. Az a feltűnő jelenség, hogy a cigány magyar földön a magyar ember multságainak hű és nélkülözhetetlen társa, hogy a magyar zenét ő adja elő, a külföldön sokakban amúgy is azt a hitet terjesztette el, hogy a cigány és a magyar tulajdonkép ugyanaz a nemzet. A cigány pedig valószínű varázsló hírébe került, aki hegedűjéből a legcsodálatosabb hangokat tudja kicsalni, mint a Marosmenti Miska. A cigány lett a természet zenei és így leghívebb, legközvetlenebb kifejezése és így Liszt Ferenc benne véli felismerni a közvetlen „érzés” művészt. Lisztet is Lenau befolyásolta a cigányról írt hírhedt romantikus könyvében, hiszen a „Három cigány”-t franciára fordítva ki is adja itten. Liszt szerint „a cigányok korlát és határ nélküli függetlenségük szükségét – mely jellemük megkülönböztető vonása – amaz örökös, majd zajos, majd mogorva mámorból merítik, mely a természettel való szakadatlan érintkezésükből származik. . . Érezni: létök foglalatja, érezni akarnak bármi áron.” így lett a cigány a romantika legdédélgetettebb és bizonyos fokig legtökéletesebb szimbóluma.

Lenau és Liszt még közvetlen szemléletből ismerte a magyar és a cigány közti faji és nemzeti különbséget. De az a külföldi, aki sohasem járt földünkön, ösztönösen is összekeveri a cigányt a magyarral, hiszen a francia forradalom óta elterjedt nemzet

fogalom értelmében, mely egy ország határain belül faji különbséget nem ismer, a magyar cigány is csak magyarnak tekinthető. A konfúzióhoz még hozzájárult, hogy Liszt téves elmélete szerint a magyar zene a cigányok sajátos terméke és a magyarok csak tőlük tanulták el dallamaikat és bár rapszódiait, melyekben a cigányoktól hallott magyar dalokat írta át zongorára, „Rapsodie hongroise”-oknak nevezte, könyvében a benne feldolgozott dallamkincset a cigányok sajátjának mondja. Ezzel szemben „Magyarország teljes joggal magáénak nevezheti ezen művészetet, melyet gabonája, bora táplált, csodálata ápolt, mely az ő árnyékában nőtt, szeretete által kifejlett s erkölcsével oly bensőleg van összenöve, hogy minden magyarnak leggyöngédebb s legdrágább emlékeivel fonódik össze”.

Ma már tudjuk, hogy a cigánynak a magyar zenéhez csak annyi köze van, hogy keleties színű előadásával kiszínezi, bandájának igényeihez alkalmazza, előadja. De a külföldi ember nem disztinvál és egybekapcsolja képzetében a magyart a cigánnyal, sőt elég gyakran a cigányok „bohémien” elnevezésén keresztül a csehvel. E sorok írója egyszer bemutatkozott egy hollandi tudósnek, mire az így kiáltott fel: „Alors vous etes Tchigane?” Nem, magyar! mondtam. „Oui, oui, Tchigane, Tchigane!” ismételte makacsul. Ha ez az egyetemi tanár, aki pedig Budapesten is megfordult, így van tájékozva, képzelhetjük, hogy mit tud az átlagember a magyarokról . . .

A magyar és a magyar rendezők segítségével előállított külföldi filmekben mindenütt ott találjuk a cigány ózó vidéki magyar urat, aki olykor kikapja a hegedűt a primás kezéből és maga húzza a nótát az osztrák grófnő fülébe elkeseredésében. Ennek még van némi reális háttere. Annál hamisabb kép alakul ki a szilaj cigánylány alakjából, ki a Marosmenti Miska óta bevonul az irodalomba és összekeveredik a magyar úri élet leírásával. Tudjuk, hogy Lenau romantikus témáját a magyar

német származású Carl Beck „Jankó” című regényéből vette, illetőleg barátjával, Beckkel akart versenyre kelni, mikor megírta. Csakhogy Becknél a leány Jankó csikóslegény menyasszonya, Lenaunál meg a cigány leánya. De Beck is írt verses elbeszélést cigány és gróflány szerelméről. Tehát már a magyar földet ismerő német romantikusoknál felbukkan ez a lehetetlen felfogás a magyar úri osztály cigánybarátkozásáról.

Fontáne, az elmélyedő lélekelemzéséről ismert porosz regényíró magyarjai ennek a cigányos vad típusnak a képviselői. Ő már azonosítja a cigány és a magyar jellemet. Regényének hőse, kinek neve a regény címében is szerepel, az öreg Gróf Petőfy (!) így jellemzi saját magyar parasztjait: „Tulajdonkép mind olyanok, mint a cigányok, vagy egérfogókereskedők. Mind karcsú és barna, hosszú hajuk van és jóindulatúak és mindig nevetnek. De egyikben sem bízom. Huss, már eltűnt egy kanál! Minden úgy megy náluk, mint valami összeesküvésben. Toldy nevű ispánjáról meg ezt mondja: „Mindig magyarosan rabiátus és mindent gyűlöl, ami császári.”

Legjellemzőbb eset Claretie-é, aki „Le prince Zilah” címmel regényt írt egy Zilah András nevű magyar hercegről, akiben egyesítette mindazt, amit ebben a barátságos liberális romantikus korban a magyarokról tudtak, (ő is járt nálunk és könyvét budapesti emléknek szánta.) Ez a fényesen költekező, atillában járó és kalpagot viselő mágnás, kinek őse 1566-ban esett el Mohácsnál Hanksa nevű felesége mellett, jelen van, mikor apja 1849-ben hősi halált hal a csatatéren, miközben a cigányok rázendítenek a Rákóczi-indulóra. Ott a holttest mellett eszébe jut a „csárda” (= csárdás?) legendája, hogyan táncoltak a foglyul ejtett magyar lányok a törökök ostorcsapásai alatt. A száműzetésbe vonuló fiatal gróf Velencében egy olasz grófnő palotájában ismerkedik meg egy László Marsa nevű cigánylányakiben a kifinomult párizsiasság vegyül „bizonyos gőgös

vadsággal”. Cigány anyját, akit Tisza Lászlónak hívtak (!), egy garázda orosz herceg rabolta el az 1849-iki dúlás közben és e házasságból született Marsát titokban nagy magyar honleánynak nevelte. Párizsban kishéri lovakat hajt és Bundás és Duna nevű dán agarak futnak kocsija mellett, ősi emlékek ébrednek a Zilah Andrásba szerelmes Marsában, mikor egy uszályrakomány cigánnyal találkozik: „Látomásában elképzeli a pusztában táborozó rongyos cigányokat, a végtelen síkot, a levendula és a zanót illatát és a csillagos ég alatt húzott dalokat”. Claretie párizsi regényt ír a cigánylány életéből, ahol hemzsegnek az értelmükből kiforgatott nevek. Marsa végül is boldogtalan szereimében megőrül, majd cigányok muzsikája mellett hunyja le a szemét, akik azt a nótát húzzák, hogy: „Csak egy kislány van a világon” ...

A magyarság külföldi hírnevének fénykora a szabadságharc volt. Ennek megfelelően alakult a magyar ember képe is, nemes, rokonszenves vonások rakódtak rá: ez egyszer Európa lég nagyobb része is úgy látta a magyart, mint maga a magyar nemzet. Persze csak a liberális, szabadságmozgalmakért lelkesedő európai közvéleményről beszélhetünk itt, mely a magyar honvédet diadalmas harcaiban a szabadság bajnokának és bukásában a zsarnok és reakciós Ausztria áldozatának tekintette.

A kedvező légkört különben már a romantika előkészítette. Lenau és iskolája az egész németül olvasó közönség előtt szimpatikus színekben, szinte a rajongásig menő lelkesedéssel festette a magyar síkság lakóját, aki a szabad élet szimbólumává lett a városi élettől undorodó ifjúság szemében. A Lenau nyomán keletkezett szimpátia és a forradalom iránti lelkesedés fűti Heinét is, mikor 1848-ban jól ismert sorait írta:

Wenn ich den Namen Ungar hör.
Wird mir das deutsche Wams zu enge,
Es braust darunter wie im Meer,
Mir ists, als grüssten mich Trompetenklänge ...

Lenau harcias magyarja új életre kelt, a szabadságharc mintha igazolta volna a német költő huszárképeit. Heine a ma gyárt a „szabadság utolsó sáncának” nevezi és igaz részvétellel szemléli dicső bukását. A 19 éves Ibsen ugyanily melegséggel versel a magyarok büszke hősi nevérol, mely mint a harci kiáltás hallik a győzelemre rohanó bátor csapatok előtt! A magyar újra a hősi nemzet ebben a korban és ez a nézet a vereség után sem csökken, sőt Kossuth agitációja folytán csak erősödik. Se szeri, se száma azoknak a német, francia és egyéb íróknak, költőknek, kik a hősi magyar nemzetet magasztalják, bukásában siratják, vigasztalják.

A franciáknál különösen Victor Hugo és liberális romantikus forradalmáriskolája méltányolta a magyarok vitézségét és tekintette a magyar nemzetet a szabadság bajnokának. Clémence Róbert 1851-ben írt regényében Debrecent teszi meg szabadsághősei kiindulópontjának és a magyar környezetet a romantikus képzelet számára igen szimpatikus színekben festi ki. A magyarok rendkívül kényesek becsületükre, a szabadság tántoríthatatlan bajnokai, tudományuk, műveltségük mélyen a múltban, a honi talajban gyökeredzik, mert a latin nyelvet a legtovább tartották meg. (Ez ma is gyakran idézett érdem a franciák szemében, akik ebben olykor a latinitással való szellemi rokonság egyik kritériumát látják.) Magyar alakjai mind csupa férfiszépség: Emeric szöke, fehérpiros, szabályos arcú; Manfréd barnabőrű, a veleszületett nagyság és nemesség bélyegét hordja magán. Mindez, gondolom, Boldényi (Szabó Pál) nagy könyvéből ered, melyet Kossuth Lajosnak ez a francia földre vetődött ágense ugyanazon évben adott ki s ahol nagyszámú francia munkatársával együtt olyan részletes és rokonszenves képet festett a magyarokról, hogy félszázadon át belőle, meg De Gerando könyveiből táplálkoztak mindazok, akik rólunk valamit tudni akartak.

A harcias erényeket különben még a magyar ügy ellenségei is elismerték. A szlavofil francia lapok legtekintélyesebbike, a *Journal des Débats* 1848-ban a horvátok pártját fogja e szavakkal: „nekünk tetszik ez a jó lovas és nagyhangú fajta; tetszenek, mint ahogy elvégre a gaszkonok is tetszettek mindenkor Franciaországban. Mi az egyenlőség hívei és demokraták vagyunk, de mi mindig szeretjük a nemesi erényeket és hibákat. De ez még nem elég ok, hogy megvessük a horvátokat”. A *Débats* gúnyoros cikkírója nagyjában egy ma is eléggé elterjedt nézetet képvisel. Ma is a francia demokrata kispolgár valóban ellenséges érzülettel nézi a számukra szokatlan és igazságtalan magyar világot, de a legtöbb esetben a benne rejlő és beléje nevelt heroizmus miatt mindig némi szimpátiát érez a magyar huszár, a magyar harciasság és lovagiasság iránt. A *Revue des Deux Mondes* az 1849-iki magyar sikereket nagy ellenszenvvel szemléli, de nem tudja megtagadni elismerését a magyar katonai erényektől. Kossuthban az „ázsiai ékesszólást” emlegeti, de aztán így ír: „Azért bár kijelentjük, hogy a magyar faj a világ legigazságtalanabb ügyéért harcol, el kell ismerni, hogy tüzzel harcol. Ez a harci játék, ez a lovassági és tüzérségi háború merész csapásaival és a magyar ember élénk és tüzes természetéhez csodálatosan illő rajtaütéseivel előnyös színben tünteti fel.”

Petőfi forradalmi költő-szerepe, majd hősi halála, regényes eltűnése csak megerősítette a külföldet ebben a véleményében és alakja sokszor szerepel ezután mint a magyar jellem legtokéletesebb kifejezése.

Ezen a szemléleti síkon sokszor emlegetik a magyarok jellemvonásaképpen a büszkeséget, mely ellenséges tollba a gögnök iratik. Coppée verset írt a pazarló mágnásról, Benkő Istvánról, aki szegény jobbágyai közé megy táncolni nehéz díszmagyarjában, melyet rosszul odaerősített ékkövek és aranyak díszíte-

nek. A szegény nép között mégis akad egy öreg, „igaz magyar”, aki elnéz a lehulló drágaságok után kapkodó szolganép feje felett és mikor a „mágnást kérdezi, miért nem vett fel ő is valamit a földről, csak ennyit mond Victor Hugóra emlékeztető csattanóval: „Le kellett volna hajolnom”.

Francia íróknál egyébként többször felbukkan a francia és magyar nép temperamentumbeli rokonságának emlegetése is: a magyar is époly hősie, lovagias és élénk, mint amilyenek a francia ismeri magát. Bornier 1880-ban verssel fogadja a Párisba utazó magyarokat, ahol megemlíti, hogy a franciának hasonló *erényei*, vannak a szenvedések idején. „Lovagok, hősök és költők népe” a magyar, mint a francia.

A magyar lovasnép, ma talán kevésbbé, mint régen, de a külföld sematizáló ítéletében nehezen halad a felismerés, hogy a viszonyok a magyar alföldön is mennyire megváltoztak. Napjainkban megjelent angol cikk méltatja lótenyésztésünket és huszárainkról mint valami archaizmusról beszél – a huszártiszt a francia bor iránti megvetésből sampányert itat a lovával – és megállapítja, hogy a „csikós” olyan valami, mint a cowboy, kozák vagy gaucho, egyenesen Attila és Dzsingisz-Kán leszármazottja! Már mint gyerek nyereg nélkül lovagol, kengyel nélkül ugrik a lóra! „Fehér, lobogó inge, gyapjúbundája, széles karimájú kalapja, fényes lovagló csizmája és tarka hímzése ott honos jelenségek a széles mezőkön. Furulyájából különös és finom, szinte földfeletti dallamok bugyborékolnak elő, melyek kíséretül illenek a délibáb titokzatos tündökléséhez.” Mindez persze összefügg a „puszta” képzetével, ahol „nincsenek utak és vasutak...”

Ez a puszta szabad népe, hol Attila lovainak nyerítését hallja a francia költő; ott nőnek a magyar nép fiai a szabad szélben, tisztán, mint szerelmük, szabadon, mint szívük (Bornier). Petőfi centenáriumának ünnepére írt versében Mistler,

ki különben a háború után elég gunyoros szentimentalizmussal festette meg a nyomorral küszködő trianoni magyarságot (Ethelka), látja a pusztákon rohanó lovakat, a délibábót, az ég felé repülő pacsirtát és a hullámzó aranykalászokat. Petőfi alföld-kultusza újabb, konkrétebb színeket! adott a Lenau rajongásából kialakult pusztamagyar arcképéhez.

Érdekes azoknak az utazóknak az esete, akik itt Magyar országon figyelik az életet. Jól lehet látni náluk, hogy lebeg a látottak mögött az az előre elképzelt arckép, amit már otthonról magukkal hoztak, így Tissot hírhedt „Voyage au pays des Tziganes”-ja már címében mutatja, hogy a Lenau-Lisztféle cigányromantika hatása alatt áll. Nem győzi ismételni, hogy a magyarok ázsiaiak s szerinte a hetyke szabómester, akivel találkozik, azért olyan büszke, mert olyan országban szab, ahol az emberek még félmeztelenül járnak! De tudja, hogy a nép harcias és vígan megy a halálba. Majd kimegy ő is a „pusztába”, mely egy óriási steppe, nyugalmas, mozdulatlan, csendes, mint egy holt tenger. A magyarok természetesen a szabadság lelkes hívei. A magyar méltóság annyira feltűnik neki, hogy a parasztokat mind megannyi arisztokratához hasonlítja. A falusi piac rögtön az ázsiai népek táborozására emlékezteti. Mindenképpen betyárt akar látni és Jókai mosolyogva világosítja fel, hogy azok már csak az ő novelláiban találhatók. De a legnagyobb lelkesedéssel a cigányokról ír. A cigány a teljes szabadság embere, minden nemes érzés megfér szívében, a leghűségesebb szolga stb., stb. Ennyi elfogultságot jelent az irodalmi hagyomány és még napjainkban olyan kritikus elme, mint a kétségtelenül sok újat és eredetit meglátó nyelvész Sauvageot, a magyar asszonyok hangjában rekedtséget érez, mert azok szerinte a pogány magyaroktól rabolt szláv asszonyok utódai, kiknek ejtése ma, ezer év után sem idomult ehhez a férfias nyelvhez. Itt is a honfoglaló barbár képe lebeg az öntudat alatt, még

hozzá egy jóindulatú, képzett és a magyar nyelvet ismerő nyelvész emlékében . . .

De ne legyünk túl szigorúak az idegenekkel szemben. Nem egyszer magunk szolgáljuk ki a torzítás hajlandóságát.

A magyarok nagy barátja, Madame Adam, mikor itt jár, igyekszik tárgyilagos képet alkotni magának a magyarokról, mégis minduntalan kitör az ő rajzából is a hagyományos irodalmi arc, hiszen még a határt sem éri el, kísérője, Pázmány Dénes máris Savanyu Józsi históriáival traktálja, úgyhogy magyár földre érve mindenütt keresi a nemeslelkű magyar haramiákat, ami igazolná, hogy anyja miért reszketett, mikor a magyar földre elindult. . . De, mint könyvének előszavában mondja, mielőtt magyar földre ér, vonzotta őt a magyar hősiesség hírneve, a franciákkal rokon nemzeti lélek és bizonyos patetikus hangulat fogta el várakozásában. Egy gróf Somssichban ismeri meg az igazi, büszke, hősi magyart. S mikor a ménest megpillantja: „Mintha a hunokat látnám, amint megjelentek Európában ellenállhatatlan hullámokkal feldöntve az akadályokat...” A pusztta megtisztítja lelkét és felszabadítja a személyes szenvedélyektől. A cigányok régi harci dalokat játszanak – mint Lenaunál – és újabban csárdásokat, melyekben pásztorok, betyárok, parasztok éneklük gyűlöletüket, bosszújukat, hősi érzéseiket és szerelmüket.

És még napjainkban is akad francia verselő (Diamant-Berger), aki „Tziganes” címmel egy értünk, magyarokért lelkesedő verskötetet ad ki, ahol a „pusztán” nyargaló „houzard” egész uniformisa szerepel, gyönyörűséggel részletezve, ahol a „czikos” rohan vad lovaival a vályú felé:

Le czikos ne connait ni limites ni régles;
 Sa patrie est la plaine ou l'on peut galoper,
 Lherbe eheti ve oo l'on sarrête pour camper,
 Et le del ou planent les aigles.

Il déroule sa tente avec ses compagnons
 Ét sendort aussitôt que la puzta se voile,
 Mais jamais un czikos, dans sa maison de toile,
 Na retire see éperons.

„A csikós nem ismer se határt, se szabályt; hazája a síkság, hol nyargalni lehet; a hitvány fű, hol megáll, hogy tanyát üssön és az ég, hol a sasok lebegnek. Kigöngyöli sátorát társaival és elalszik tus* tént, mihelyt a pusztá sötétbe burkolódik, de soha egy csikós vászonházában nem vetette le sarkantyúját.”

Muta, a révész lánya is csak pusztán nyargaló lovasokért és a huszárok „reklí”-jéért lelkesedik, „tanánát” táncol a cigányok tüzes muzsikájára. Elmélázva követi a költő a pusztá magányosát, a gulyást is, aki szerelmes és győzelmi dalokat dudorász, miközben ménesi borát szopogatja és nyilván Lenau nyomán leírja a toborzót és a tiszaparti csárdában dorbézoló huszárokat. De ott van a vak koldus, a „guzlár” is, aki nem tanulta meg ugyanazokat „a ragyogó himnuszokat, melyeket Rakocsy énekelt”, de eltanulta a Bakonyerdő százados tölgyei-nek fájdalmas hangját. Csakhogy a „gitanák” sem törődnek vele, mert csizmáikat vállukra kapva követik a „houzard”-okat; csak egy egyszerű (primitif) pásztor hallgatja pásztorbotjára támaszkodva, mint egy szobor, a guzla hangjait.

Lenau, Petőfi és talán egy IBUSz-utazás emléke keveredik itt spanyol cigány és szláv etnikai reminiscenciákkal. A költő verseihez „Zsolt de Harsanyi” írt előszót, aki örül, hogy felismerheti e színes képekben „Magyarország egyik arcát”!

Hogyan viselkedett a magyar nemzeti öntudat ezekkel a bőségesen jelentkező elnagyolt vagy torz ábrázolásokkal szemben? A kedvező romantikus kép kialakulását – főleg cigánykultuszával – maga is segítette, sőt az idegenforgalmi propaganda és a filmrendezők révén állandóan táplálja is, amennyiben a magyar filmkép se túlságosan üt el attól a romantikus, regény szerű és népszínmű-képtől, melyet maga is elfogadott önmagáról. A torz és rosszindulatú ábrázolások azonban természetesen

mindig idegenek maradtak lelkétől s ha a magyar közvélemény a kilencszázas évek óta erős kritikával illette is a romantikus, liberális nemzetfelfogást, mindig igaztalannak érezte, amikor a nagytömegű parasztságra épülő magyarságot élődi, zsákmányolón úri népnek tüntette fel a centrifugális erők harsány sajtója.

Ellenben mindazt, amit saját felfogásával egyezőnek talált, minden időben segített begyökeresíteni a külföld emlékében. Az emigráció idején (1851) Boldényi metszetekkel illusztrálja nagy francia nyelvű propagandaművét. Egyik ábrán, mely „Magyar ember díszben” felírást visel, lovon ülő kucsmás, zsinóros, atillás, kacagányos, kardos, bajszos magyar urat látunk ficáncoló lovon. Egy másik képen, mely csárdában táncoló magyarokat ábrázol, cifraszűrös paraszt nézi, amint a virágot tartó legény gombos, zsinóros dolmányban és feszes, sújtásos nadrágban táncol; inge kilóg a dolmány alól. A nézők között díszmentés nemes úr is foglal helyet. Egyik metszeten csikóst látunk karikás ostorral kezében és puskával a vállán.

Napjainkban az idegenforgalmi propaganda hasonlóképpen szolgálja a külföldi vázlatos, egy-két benyomásra szorító igényeit.

Az idegen országokat járó utasnak nem az a célja, hogy olyasmit keressen a külföldön, ami kellemetlen érzéseket ébreszt benne, vagy pláne amit odahaza is megtalál. Sőt azt lehet mondani, hogy mindenki, aki egy országot meglátogat, már bizonyos eleve elképzelt fogalmakkal megrakodva érkezik és ezek megerősítését várja a megleltendő országtól.

Bizonyos az is, hogy az átlagember más népekről csak olyan sommás ábrázolásokban gondolkodik, amilyeneket egy-egy híresebb költői mű, regény, opera, vagy operett rögzített meg emlékébe. Mint ahogy a mi emléünkben Carmen, a cigánylány és a toreador a jellegzetes spanyolok, úgy képzei a külföldi a népek érintkezésére jellemző sémával a magyart vagy „feudá-

lis”, sujtásos, pazarló nagyúrnak, vagy pusztai betyárnak, vagy jobbik esetben csikósnak, rosszabbik esetben cigánynak.

Elöttem fekszik az Eucharisztikus Kongresszus belgáinak egy igen kedves, velünk melegen rokonszenvező kiadványa, ahol megírják, mekkora kő esett le szívükről, mikor a szent gotthárdi állomásra befutott a vonatuk. „Utána elindul a vonat az óriási Pusztán keresztül, melyet viharos szél söpör végig és elcsigázva alszunk Székesfehérvárig, ahol a vonat 6 óraker meg áll.” S a szöveget kísérik szép hortobágyi felvételek, csikósok kai, ménesekkel s ezzel a szöveggel: „a Pusztta roppant nagy nyájainak őrei kísérik a kirándulókat”.

Így látták az éjszakában a derék belgák a nagy magyar síkságot SzentGotthárd és Székesfehérvár között a kezükbe adott fotográfiák segítségével, de nem csoda, hisz minden külföldi tankönyvben Magyarország jellemző tája a „pusztta” a maga félvad, lótenyésztő népének emlegetésével. Nem egyben a Dunántúl is „pusztta” megjelölést hordoz s a Dunapalota étlapján az angol tudós tiszteletére adott ebéden ott díszleg a „Hungarian Cowboy” képe, amint egy remek magyar bikát tart szarvánál, háttérben a gémeskút, pihenő gulya; egy másik példányon a „Hungarian Csikós” pompázik cifraszűrben mint cowboy-kollegája. S tudjuk azt, hogy Debrecen városa jelentékeny idegenforgalmat bonyolít le azzal, hogy az idegenek százainak bemutatja a Hortobágyot, mint a hamisítatlan magyar élet keresztmetszetét. Ugyanígy szemlélik elragadtatással Bugacot a Kecskemétre utazó idegenek százai.

S az idegen nem csalódik, mikor a magyar félnomádgazdálkodás maradványaiban ösztönösen eredetiséget keres és talál. De így aztán kiesik érdeklődési köréből a szántóvető magyar, a magyar munkás, a magyar szőlősgazda, a magyar-székely favágó, a magyar iparos, a magyar hivatalnok, tudós, orvos, katona stb. és azzal a szent meggyőződéssel megy haza, hogy

itt a Hortobágyon ismerte meg az egyetlen igazi magyar életformát.

A filmben német szövegírók és felvevők alakították ki a hagyományos magyar kliséit. Az UFA „Magyar Rapszódia”-jában lovasok és betyárok száguldanak a pusztán át, mint Lenau verseiben A primadonna, Röck Marika állandóan négylovas hintón utazik és a „Tavaszi parádé” hősnője 1880-ban szénászekérrel érkezik Bécsbe. De a magyar rendezők is kiszolgálják a külföld exotikum-szükségletét. Bolváry Géza egyik filmjében egy párisi francia ügyvédnő négylovas hintón utazza be Magyarországot és szeretőjével egy falusi házban találkozik „én pleine puszta”. Liszt Ferenc is ugyanígy utazik a neki szentelt filmen, majd a vihar elől a csárdába menekülve ismerkedik meg cigányzene mellett egy fiatal magyar grófnővel.

Mikor így a külföldiek magyar nemzetképét összeállítjuk, nem szabad elfelednünk, hogy minden országban akad egy-két, néha egy-egy tucat író, utazó, aki elfogulatlanul nézi a magyarokat is: ezek nézeteivel, érdekes elemzéseivel itt nem foglalkozhatunk. Egy-két jó könyvnek a hatása igen nagy lehet külföldi vonatkozásban, de nem igen befolyásolja az általános képet, amit rólunk a külföld magának megalkotott. Ilyen esetben jellemzőbb, ha egy egyszerű átlagember elképzeléseit vesszük figyelembe.

Ha pedig ezt nézzük, akkor arra a szomorú megállapításra juthatunk, hogy a külföldi emberek átlagos többsége még nemzeti és népi hovatartozásunkkal sincs tisztában. E sorok írójának többször kellett udvariasan tudakozódó, vagy érdeklődő embereket arról felvilágosítania, hogy a magyar ember nem „osztrákul”, nem „szlávul” és nem cigányul beszél. Mert ez a három nézet eléggé el van terjedve a „művelt” nyugaton; az osztrák azért, mert iskolában tanították, hogy Magyarország Ausztriához tartozik, a szláv és cigány valószínűleg pedig a

bohémien-cseh-cigány azonosítás alapján. 1849-ben egy lyoni chansóníró, Alexis Champagne lelkes ódát ír, melyben kijelenti, hogy a magyarok, a szlávoknak hős leszármazol nem hajtják többé korbács alá fejüket és felszólítja a „transzilvániakat, szerbeket és moldo-valachokat”, hogy álljanak a derék „madjarok csatasorába a kozákok ellen, hiszen Franciaország is a magyarokkal tart!

A magyar nemzetnek tehát két sematikus arca van a külföld szemében, vagy jobban mondva ugyanannak az arcnak ketős megítélése forog meglehetősen kritikátlanul a külföldi közvéleményben. Az arc egyik oldala általában szimpatikus, bár kissé anakronisztikus csökevénynek tünteti fel a magyarságot: lóra nőtt és lovagias, nemes arcélű úri nép, mely örömét leli a harcban, mulatságban, cigányozásban; alapjáibanvéve barbár ázsiai jövevény, vad hun-szittya őseire emlékeztet. A cigányok révén zenei tehetség híréhez jut és velük sokszor összekeveredik a külföldi ember szemében. A háttérben ott terjed el a „puszta”, mint a magyar nép egyetlen tájformája, ahol igazán otthon van, a végtelen síkságon, vad ménesek között, átadva magát harcias múltba merengő érzelmeinek, hol lenge magyarban, hol meg zsinóros atillában a csárdában mulatva, bort nyakalva kivilágos kivirradtig. Ázsiai nomád ösztöne képtelenné teszi városéltre, városai, falvai olyanok, mint a nomád törzsek sátorai. Történeti múltjából a vad hun-szittya ős lebeg a köztudatban, kissé idegen test a nagy indogermán Európában, javára iratik azonban védőbástya-szerepe a keleti és egyéb veszedelmekkel szemben, mire harcias katonai erényei teszik alkalmassá. De ha politikai gyűlölet társul az ítélethez, akkor csak annyi marad meg belőle, hogy a magyarság „corps étranger a l'Europe” (Saurés), amely a keresztység olaja nélkül ma is csak sátorozó török nép volna a „román Alpok” és a Duna között.

Hogy mennyire a szimpátiának és antipátiának dolga az

általános képnek ez a kétféle interpretációja, bizonyítja annak az újságírónak az esete, aki az 1885-iki francia írók kirándulásának résztvevője volt és mégis, mivel Aradon útítársaival összeveszett, a magyar lelkes fogadás és lakomázás hatása alatt Magyarországon „egy fenyvesekből, csárdásból és tokajiból álló keretben csak középkori barbarizmust lát, egy régi feudális világot, arisztokratikus félszegeivel, felsőbb társadalmi osztályokat, melyek sértő szájalommal viseltetnek a néppel szemben. . . s erkölcsi romlottságot, melynek kiáltó szimbóluma a fertelmesen erotikus tánc, a csárdás.” Elég volt egy egyszerű hangulatváltozás ahhoz, hogy ami fehér volt, egyszerre fekete legyen. A társaság másik résztvevője, D’Ulbach éppen a csárdást teszi meg lelkes és magasztaló könyvének címéül, ahol a régi recept szerint végtelen pusztáról, szabadságról, magyar temperamentumról áradozik.

Az elképzelésben többnyire a nemes ember ma már kissé elavult típusa lebeg az idegenek szeme előtt, akár kedvező, akár kedvezőtlen színezésben. Ezért még azoknál a nemzeteknél is, melyeknek polgári öntudata ellenséges érzülettel viseltetik a magyarok iránt, az arisztokrácia bizonyos szimpátiával nézi nemzetünket Példa erre a franciáknál gróf Gobineau, a németeknél gróf Keyserling.

Gobineau híres „Essai sur l’inégalité des races humaines”-jében szerepelteti a magyarokat, kik bizonyítékul szolgálnak ahhoz a tézishoz, hogy a fajok változatlanok. De Gerando munkái alapján cáfolja a német és angol tudósokat, akik a fajok változóságát azzal bizonyítják, hogy szerintük a satnya finn fajból a magyarok izmos, nemes megjelenésű, harcias fajjává alakultak. A magyarok Gobineau szerint „fehér hunok”, kik között számos árja törzs lakott, melyek mongolos törzsekkel keveredtek és ez magyarázza a magyarok kissé mongolos megjelenését, hogy tökéletesen európai (árja) jellegűek. „Semmi sem

jogosít fel arra, hogy feltegyük, miszerint a különféle éghajlatok és szokásváltozások egy lappból vagy egy osztyákból, egy tunguzból vagy egy permiből egy Szent Istvánt csináltak volna.” Anélkül, hogy Gobineau fajlélektéréről hosszabban elmélkednénk, kiérezhetjük ebből a jellemzésből azt, mennyire becsülhette Gobineau a magyarokat, hiszen a szerinte legnemesebb fajta, az árja közé emelte őket „fehér hún”-elméletével.

Napjainkhoz közelebb a német filozófus Keyserling juttat „Európa spektrum”-ában előkelő, szinte egészen kiváltságos helyet a magyaroknak. Valóságos missziót tulajdonít ennek a még el nem használt népnek, amely kikerülte a demokrácia felörlő folyamatát. Szerinte a magyar a legarisztokratább nemzet, amely ma még Európában található, de míg a többi nemzet arisztokráciáját megrontotta a modern kor egységesítő kalmár-szellem, a magyarokban még ma is lehet tanulmányozni azt az embertípust, az arisztokratát, mely Európában minden nagyszerűt létrehozott. Az arisztokrata ugyanis az egyetlen az egyedülálló, független ember, aki csak ad és nem kap, mert személy szerint szabad, nagylelkű és önfeláldozó. Könnyelműsége is ezzel a szabadsággal függ össze Valami hazai német mondást idéz, mely szerint

Verstand hat jedermann,
Vernunft Husar und Edelmann,
Aber Witz nur Magnat und höhere Geistlichkeit.

Magyarország, Európának ez a rezervációs területe őrizte meg a hódító szellemet, mely Európát megteremtette. Innen van fölénye a többi szomszéd népekkel szemben. A magyar éppen olyan őszerejű, mint bármelyik szomszédja és nem kevésbé rávasz. A „Herrscher”-típust különben a turáni vérkeveredés adja itt is, mert hiszen a nagy hódítók: Attila, Dzsingisz-Kán, Timur Lénk turániak voltak, sőt Leninben és Clemenceauban is

voltak tatár faji vonások. Pompaszeretete, hiúsága keleti. Józan, metafizika híján van, mint a keleti népek. Csupa fantázia és akarat, kevés érzéssel. Született úr és legfeljebb a formális jogászi téren alkotó. De a jövőben Európának példát adhat azzal, hogy a polgári formát átugorva új életformát teremt a téspező modern életben.

Keyserling arcképét néhány magyar arisztokratacsalád, így elsősorban gróf Apponyi Albert szolgáltatta, de nyilvánvaló, hogy a régi hagyományos romantikus magyar is benne él e képben, hiszen az író tanulmányát a cigányzene elemzésével kezdi, melyről ugyanolyan fogalmai vannak, mint Liszt kortársainak. A magyar nóta megfelel az ő dionysosi alaptermészetének. A lassúban a szabad formátlanság, majd a gyorsból a nomád lovasrohamot vagy visszavonulást érzi ki. „Tiszta arisztokrata zene”, mely nem keresi a kiegyenlítődést. Élet és halál, bánat és öröm koordináták benne, megfelelnek egymásnak.

Tudjuk, milyen hamis tétel származhat abból, ha valaki a cigány repertoárjából, az alig százéves magyar műdalból és az egyetlen formára szorított csárdából akarja kiolvasni a magyar jellemet. Lenauhoz képest Keyserling magyar szemlélete csak szegényedést jelent, mert Lenau legalább a parasztságot, tehát az átlagosabb magyart ismerte. De soha szimpatikusabb magyarázatát a magyarság bizonyos megjelenési formájának sem azelőtt, sem azóta nem kaptuk. Ehhez az arisztokrata osztályöntudata és nemzetek feletti összetartó érzése kellett.

A magyar társadalom „feudális” hírneve sem volna olyan általános, ha nem lebegne a külföldi ember emlékében a nagy szolganépséggel rendelkező magyar mágnás kiskirály képe. Az eucharisztikus kongresszus külföldi beszámolóin a díszmagyarba öltözött képviselők tribünjén is csak a magyar „mágnások” kasztját látta a különben igen jóindulatú külföldi tudósító

A magyar nép csak „pusztai” requisitumaival szerepel a

külföldi szemléletben, úgy, amint a romantika azt egyszersmindkorra kialakította. Ezt a pusztai magyart is hol elmaradott ázsiainak, hol a szabadság és a szenvedélyes, természetes élet mintaképének ábrázolja a külföldi sajtó, aszerint, amint ellenséges érzés vagy lelkes szimpátia fűti.

Minden olvasóm szegezhet ellenem olyan német, francia, angol és egyéb könyveket és tanulmányokat, ahol a magyarságról alapos és tárgyilagos jellemzést találunk, ami távol áll attól a sematikus képtől, melyet fennebb vázoltunk. De céлом nem az volt, hogy a magyarságra vonatkozó külföldi irodalmat is mertessem, hanem hogy kifejtteni próbálj ami az európai köztudatból azt a felületi képet, mely az átlagemberben begyökeresíthető s amin a legtárgyilagosabb könyv is csak keveset tud változtatni. Mint látjuk, ez a kép majdnem mindig a politikai helyzet függvénye. A középkorban a magyarság és a Nyugat közti ellentétek alakították ki a mindjobban halványuló ellenszenvet, majd meg a török veszedelem adott hírt? Európának a „védőbástyáról”. Az újkorban, míg az abszolutizmus ellen vívtuk önvédelmi harcunkat, a magyarság volt a szabadság katonája, hősi, nemes nemzet, mely fölényesen pazarolja vérért a közös eszményekért, de mindjárt elnyomó zsarnok, élősd, mihelyt a német kispolgár imperializmusával, a pánszlávizmussal vagy dakoromanizmussal találja magát szemben.

Az antik néprajz közhelyszerű barbárjellemezéseiről Gráf *András*: Antik hatások a korai bizánci irodalom etnográfiai tudósításaiban. Egy. Phil. Közl. 1933-34. Góg és Magóg néperől I. *Eckhardt Sándor*: La legende de Torigine troyenne des Turcs. K. Osoma Arch. 1932, 422. Az emberevő magyarokról u. a. Az emberevő magyar meséje. M. Nyelv 1927 és A magyar kannibalizmus meséje. Érd. Múzeum 1930, 89. A források I. Gombos Albin nagybecsű gyűjteményében: Catalogus Pontium Hist. Hung. I-III. 1937. *Halphen* könyve: Les Barbares, Álcán, 1926, 323. A Seignobos-idézet *Baráth* Tibornál: Debr. Szemle 1933. 196; a könyv a magyarra is lefordított Histoire sincere de la nation

française 1933, 93. Vö. u. a. A dunai táj francia történetírás tükrében. Századok, 1937, különösen 203 kk. Az oláh tankönyvekről névtelen cikk: Magyarország, 1929.

A magyarok bizánci megítéléséről Gyóni *Mátyás*. Magyarország és a magyarság a bizánci források tükrében. Budapest, 1938. A Nagy lábú Berta magyar származásáról és Szent Márton magyar királyról Király *Ilona*. Szent Márton magyar király legendája. Budapest, 1929. A romantikus átköltésről *Hankiss J.* Debr. Szemle, 1934, 330 Szent Erzsébet francia hírnevéről Gábel Asztria Regnum (1937) 80.

A francia hősi énekek szereplő magyarokról *Kari Lajos* La Hongrie et les Hongrois dans les chansons de geste. Rev. Langues Romanes LI, 1908 és *Eckhardt Sándor*: FrancoHungarica. Mél. Baldensperger. A fantasztikus belga krónikáról u. a. Egy. Phil Közi. 1931 74. A katalán-magyar vonatkozásokról *Brachfeld Olivér*: Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadában. Bpest, 1930. Voltaire gúnyos megjegyzéséről Eckhardt S. Rev. Ét. Hongr. 1927.

A Freisingeni Ottó és Bertrandon de la Brocquière-idézetek *Szamotoánál* Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, 1891. (Olcsó Kt.) Albert hg. levelét I. Gombos: Catalogue I.

A védőbástyaetaforáról Térbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. Egy. Phil. Közi. 1936; Györy *János*: A kereszténység védőbástyája. Minerva, 1933. és Szegfü Gyula: Magyar történet. XVI. század. A Machiavelli-idézet először Terbenél 314 l. Jean Lemaire-ről *Eckhardt S.* Sicambna 1928. 21. Janus Pannonius verse Berczeh A. Karoly fordításában: Magyar Költő Magyarul, Janus Pannonius (Szeged 1934.). Hebbel magyarelles jegyzetéről és verséről Szidon G. Károly: Hebbel és Magyarország (Gragger, Phil. Dolg.) és Koszó János: Das romantische Ungarn in der neueren deutschen Dichtung. Deutsch-Ung. Heimatsbtl. I, 22.

A régi renaissance és barokk-kon magyarszemléletre vonatkozó adataink Túroczi-Trostler Jozsefnél: Zum weltliterarischen Streit um den ungarischen Charakter. Bpest, Ranschburg 1939; u. a. Pester Lloyd 1939. jan. 26 és 28. A pángermán írók ismertetése Pukánszky Bélánál: Nagynémet eszmék irod. visszhangja. Bpest, 1936. (kny. Bp. Szemle 1936. május), 191. l. A magyar renaissanceról Valjauec-Neue Heimatsbtl. I. 134 és 140. Vö. Nile Rev. Hongrie 1936. II. 274. Hviezdoelavról *Sziklay László*, Egy. Phil. Közl. 1938, 361. Gregor-Tajovszky regényeiről Steter Lajos: Új tót elbeszélők. Magyar Szemle 1929, VII. 343. A lengyel idézet *Divéky* Adorján-nál: A magyar-lengyel érintkezések történelmi tanulságai. Bpest 1937. Az oláh népköltészet magyar vonatkozásairól Kántor Lajos: Magyarok a román népköltészetben. Cluj-Kolozsvár 1933. (kny. Erdélyi Múzeum 1933.). Goga véleménye: Insemnarile unui trecatori. Arad 1911, 97.1. Slavici nézete: Convorbiri Literare V. és VII. Emmescut idézi C. Calinescu: Opera lui Mihai Eminescu I. 172. Az olasz tankönyvet idézi

Dezső Lipót Külföldi furcsaságok Magyarországról. Szombathely 1928, 35. 1.

Liszt *Ferenc* hírhedt könyve: Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie. Paris 1859 és magyarul: A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon. Pest, Heckenast 1861. Carl Beckről és Lénauról *Heinrich Guzztáv*: Magyar elemek a német költészetben 1909 (Olcso Kt.) és *Gragger Róbert* Beck Károly és a német politikai költészet: Bp. Szemle 1909; u. a. Mischka an der Marosch. Phil. Dolgozatok szerk. Gragger Róbert (Heinrich Emlékk.). A pusztai magyar német megítéléséről Dukony Mária: Alföld a német irodalomban. Bpest 1937.

De *Gerando* könyve: Transylvanie et ses habitants, Paris 1845. A szabadságharc német visszhangjáról *Leitgeb Pál*: Az 1848/49-iki szabadságharc a német politikai lírában. 1926. A francia sajtóról Sípos Lajos A magyar szabadságharc visszhangja a francia irodalomban. Bpest 1929. Clémence Róbert regényéről Hankiss János Debrecen a francia népszerű regényben. Debr. Szemle 1923. 276. (Hankiss egy kisebb szintézist is állított össze a külföldi magyar nemzetképről, melyben főleg a lovas magyar és a bőkezű, de rokonszenves magyar magánalakját elemezte: Les caractères nationaux et leur representation. Un exemple: le portrait du Hongrois dans l'opinion mondiale. Revue de Synthèse 1931 és Minerva 1932. Számos adat vonatkozik tanulmányunkra Hankiss János egyik könyvében: Lumière de Hongrie. Budapest, Vajna 1935.)

Bornier versét idézi Lelkes István: A magyar-francia-barátság aranykora Bpest, 1933, 154. Lovas erényeinket magasztaló angol cikk szerzője V. Creed, Parade c. folyóiratban 1938. dec. (Idézi az olasz Minerva 1939. febr. 67. 1.) Mistler verse: Echo du Danube 1923. febr. 13. A Tissot-idézeteket 1. Rose Bohuss: Victor Tissot. Debrecen 1935. Sauvageot a magyar nők rekedt hangjáról: Découverte de la Hongrie. Paris, Álcán 1937; 16. 1. Mme Adam könyve: La patrie hongroise. Paris 1884. Diamant Berger kötete: Tziganes. Les Cahiers de la Cité no. 1. Collection „La Caravelle”. A film konvencionális magyarságképéről (*Ortutay*) Lovass Gyula: La Hongrie du film. Nile Revue de Hongrie 1937. 564. Az eucharisztikus kongresszus belga résztvevőinek képes beszámolója: Salve Regina. 28e année, 3e trimestre 1938 Alexis Champagne ódája Sipos-nál id. m. 78. Saurés gyűlölködő tézisééről 1. Nile Rev. Hongr. 1935. I. 174. D'Ulbach esetéről Lelkes István, id. m. 257. 1.